

КИТАЙСЬКИЙ МУР

З німецької переклав Микола ДЯТЛЕНКО.

ФАРС

Дійові особи

НАШ СУЧАСНИК

ХУАНДІ, китайський імператор

МЕЕ ЛАН, його дочка

ВУ ЦЗЯН, китайський принц

О ЛАН, китайська мати

НІМІЙ, її син

СЮ, служниця

ДА ГІН-ЕН Перший, Другий і Третій, церемоніймейстри

ФУ ЧУ, китайський кат

МАНДАРИНИ, ОФІЦІАНТИ, ЄВНУХИ, ЖУРНАЛІСТИ

Маски

РОМЕО І ДЖУЛЬЕТТА

НАПОЛЕОН БОНАПАРТ

КОЛУМБ

ІНКОНЮ ДЕ ЛЯ СЕН

ПОНТІЙ ПЛАТ

ДОН-ЖУАН ТЕНОРІО

БРУТ

ФІЛІПП ІСПАНСЬКИЙ

КЛЕОПАТРА

ЧОЛОВІК У ФРАЦІ

ЧОЛОВІК У ВІЗИТЦІ

ПРОЛОГ

Перед проміжною завісою, на якій зображено Китайський мур, з'являється Наш Сучасник.

НАШ СУЧАСНИК. Шановні дами й панове! Тут ви бачите Китайський мур, одну з найвеличніших споруд в історії людства. Довжина його, як сказано в енциклопедичному словнику, — понад десять тисяч лі, що приблизно дорівнює відстані від Берліна до Нью-Йорка. Як повідомляють газети, ця споруда перебуває

¹ Невідома з Сени — образ безіменної безпритульної дівчини. труп якої знайдено на березі р. Сени.

нині в жалюгідному стані, і її нібито навіть розбирають за постановою уряду, бо вона однаково вже не має ніякого сенсу. Китайський мур, або по-китайському Великий мур, задуманий як захисний вал від варварських степових племен, був однією з численних у минулому спроб зупинити час. Наскільки нам тепер відомо, він не виправдав свого призначення, бо зупинити час неможливо. Цю споруду було завершено за славетного імператора Цінь Ші-хуанді, який сьогодні ввечері особисто з'явиться на нашій сцені... А втім, аби запобігти всіляким хибним здогадам про сьогоднішній вечір, я вам зачитаю і всіх інших дійових осіб нашої вистави (ч и т а є з п а п і р ц я):

Ромео і Джульєтта
Філіпп Іспанський
Мее Лан, китайська принцеса
Понтій Пілат
Інконю де ля Сен
Александр Великий...

А проте цього ми, за домовленістю з автором, замінили. Замість нього подаємо Наполеона, що для нашого лицедійства однаково; ми маємо лиш дотримуватись фактури в цілому. Отже, далі йдуть:

Наполеон Бонапарт
Брут
Дон-Жуан Теноріо
Клеопатра
Христофор Колумб...

На сцену виходять дві китайські постаті: **мати і син.**

НАШ СУЧАСНИК. Далі ви побачите всілякий люд, придворних, мандаринів та урядових радників, офіціантів, катів, євнухів і журналістів...

Обидві китайські постаті вклоняються.

НАШ СУЧАСНИК. Ну, чого вам?

МАТИ. Я — проста китайська селянка. Мене зовуть О Лан. Я — мати, яка ніколи не відіграє ніякої ролі в світовій історії.

НАШ СУЧАСНИК (до г л я д а ч і в). Це вона, звичайно, тільки так каже, бо пізніше, як ми самі побачимо, вона таки відіграє певну роль, навіть вирішальну.

МАТИ. Ми живемо в часи Першого Великого імператора, завжди непохибного Цінь Ші-хуанді, нареченого Сином Неба. Ми прийшли з провінції Чау. Цілий рік оце добиралися сюди. Сім разів трохи не потопилися під час поводи, тридцять разів нас затримувало військо, дев'яносто разів ми збивалися з дороги, бо її ж немає... Бач, яка я змучена! Але ти, пане, чесна людина, це відразу видно, і якщо ти, пане, скажеш нам, що ми в Нанкіні...

НАШ СУЧАСНИК. Ви в Нанкіні.

МАТИ. Вань! Ти чув?

Син киває головою.

МАТИ. Вань! Ми вже в Нанкіні. Вань!.. (Плачучи обіймає сина.)

НАШ СУЧАСНИК. Чого ж ви плачете?

МАТИ. Цілий рік, паночку, цілісний рік...

НАШ СУЧАСНИК. ...ви мандрували сюди. Розумію.

МАТИ. Ти знаєш річку Янцзи?

НАШ СУЧАСНИК. Тільки з карти, звичайно.

МАТИ. Цілий рік треба йти вгору проти течії, потім повернути ліворуч. Яка це гарна сторона, пане, а яка родюча там земля! Можеш мені повірити: для нас

там доволі роботи, а імператора чекає багатий урожай: і овес, і просо, і рис, і тютюн, і бамбук, і бавовна, і мак. Бувають там і тайфуни, є мавпи й фазани...

НАШ СУЧАСНИК. Розумію: а тепер ви прийшли сюди.

МАТИ. А тепер ми прийшли сюди.

НАШ СУЧАСНИК. Чого ж вам треба в Нанкіні?

МАТИ. Вань! Ти чув? Він питає, чого нам треба в Нанкіні. Вань! Він ще й питає. Ти чув?

Син беззвучно сміється.

МАТИ. Ми хочемо побачити нашого імператора!

НАШ СУЧАСНИК. Он як!..

МАТИ. Цінь Ші-хуанді, завжди непохибного, нареченого Сином Неба. Кажуть, ніби це неправда.

НАШ СУЧАСНИК. Що неправда?

МАТИ. Так скрізь говорять.

НАШ СУЧАСНИК. Що говорять?

МАТИ. Що він не син неба.

НАШ СУЧАСНИК. А хто ж?..

МАТИ. П'явка.

НАШ СУЧАСНИК. Гм...

МАТИ. Кат. Убивця.

НАШ СУЧАСНИК. Гм...

МАТИ. «Що лічать у день перемоги
Селяни й князі в нашім краї?
Ми лічимо групи убогі,
Вони — скільки грошей накрали».

НАШ СУЧАСНИК. Гм... Гм...

МАТИ. Так навіть співають, пане.

НАШ СУЧАСНИК. Хто?

МАТИ. Всі, у кого є голос, пане... А це ось мій син. Мій син німий. Але це в нього не від мене.

НАШ СУЧАСНИК. Німий?

МАТИ. Може, це й щастя, що він німий. Так, сину мій, так! Люди скільки всяких дурниць верзуть, а все тому, що вміють балакати. А яка з цього користь! Ось уже сорок років говорять, що все має змінитися — настане справедливість, мир... Скажи, пане, а ти чув про останню поголоску?

НАШ СУЧАСНИК. У Нанкіні я ще ні з ким не розмовляв.

Мати щось шепоче йому на вухо.

НАШ СУЧАСНИК. Мін Ко?

МАТИ. Так його називають — Голос Народу! Але його ніхто ніколи не бачив. Відомі лише його пісеньки. А тепер імператор хоче його вбити... Чи це зрештою не означає, що люди вже сорок років підряд співають правду?

За сценою б'ють барабани.

МАТИ. Ось вони знову йдуть!..

На сцену виходять китайський глашатай, воїн з барабаном, воїн зі списом і воїн зі стільчиком для глашатая.

ГЛАШАТАЙ. «Ми, Цінь Ші-хуанді, що означає «Перший Великий, завжди непохибний імператор, наречений Сином Неба», — повідомляємо всім вірнопідданним народам нашої імперії таку новину...»

Воїн б'є в барабан.

ГЛАШАТАЙ. «Ми перемогли. Наші останні вороги — сучі сини степові варвари — розбиті вщент. Як ми й обіцяли, сучі сини степові варвари валяються тепер у калюжах власної крові. А це означає, що ми завоювали весь світ».

Воїн б'є в барабан.

МАТИ. Слава! Слава! Слава!

Глашатай очікувально дивиться на Нашого Сучасника.

НАШ СУЧАСНИК. Слава...

Воїн б'є в барабан.

ГЛАШАТАЙ. «Народи нашої імперії! На сьогоднішній день у нас іще лишився в живих останній наш супротивник, і називає він себе Мін Ко — Голос Народу. Ми шукатимем його в найглухіших кутках нашої країни і знайдемо. Голову його на списа! І кожному, хто повторить його приповідки, буде те ж саме: голову на списа!»

Воїн б'є в барабан.

ГЛАШАТАЙ. Хай живе наш Перший Великий імператор, завжди непохибний Цінь Ші-хуанді, наречений Сином Неба!

МАТИ. Слава! Слава! Слава!

Глашатай очікувально дивиться на Нашого Сучасника.

НАШ СУЧАСНИК. Слава...

Глашатай і троє китайських воїнів виходять так само, як і з'явилися байдужі, наче автомати.

МАТИ. Ти чув, пане?

НАШ СУЧАСНИК. Мін Ко — Голос Народу... Голову його на списа... Тут пахне кризою влади, яка все перемогла, але ще не встигла задушити голосу правди. Розумію!

МАТИ. Ходімо звідси, сину мій, ходімо!

НАШ СУЧАСНИК. Ще одне запитання...

МАТИ. Я нічого не знаю, пане, я нічого не знаю. Ходімо, сину! І дякуй богам за те, що ти німий!

Мати й син виходять.

НАШ СУЧАСНИК. Поки що годі про Нанкін... Ви запитаете, любі дами й панове, як усе це розуміти. І де міститься нині цей Нанкін? І хто грає нині роль завжди непохибного Хуанді, Сина Неба? І хто цей бідолашний німий, що навіть не може вигукнути «Слава!»? І Ву Цзян, генерал у закривавлених чоботях, і всі інші, як їх там... Хто маєть на увазі? Сподіваюся, ви не будете гніватись, любі дами й панове, якщо не почуєте відповіді на це запитання. Ідеться — слово честі — лише про істину, а істина — це така штука, що часом обертається на палицю з двома кінцями.

Чуття удар гонга

Вистава починається!.. Місце дії — ось ця сцена (або можна сказати й так: наша уява. Звідси, до речі, і шекспірівські образи, що часом впливають у нашій пам'яті, і цитати з біблії, і все інше). Час дії — сьогоднішній вечір (отже, певна річ, епоха, коли спорудження Китайського муру сприймається як фарс).

Лунає другий удар гонга.

Я тут граю роль представника сучасної інтелігенції.

Лунає третій удар гонга.

Звичайна сцена. Праворуч — парадні сходи в китайському стилі; ліворуч, на передньому плані, — декілька крісел у стилі модерн. Чути святкову музику і голоси за сценою. Через деякий час — коли глядачі вже встигли оглянути сцену, — з'являється молода пара в костюмах, знайомих усім театралам.

1

ВОНА. Не поспішай! Не скоро буде ранок.
Співав не жайворонок — соловейко.
Піснями вухо сторожке стривожив.
Щоночі у гранатовому листі
Щебече він. Повір мені, коханий,
То соловейко.

ВІН. Ні, віщує ранок
Там жайворонок, і мене врятує
Лиш поспіх, бо загаяння — загибель.

ВОНА. Повір мені, це світло — не світання.
Лишайся ще, не поспішай, не йди.

ВІН. Хай схоплять, хай уб'ють мене — дарма!
Я здамся їм, коли мене ти любиш...

ВОНА. Ідуть! Я чую шурхіт! Прощавай!

ВІН. Прощай!

ВОНА. Чи віриш ти, що зйдемося ми знову? ¹

З-за правої куліси входить офіціант у фракці.

ОФІЦІАНТ. Дозвольте вас, панове, запросити на терасу: там починається полонез. Панове, вас чекають. (З н и к а є.)

ВІН. Якби хоч знати — де ми! — і коли?
Мене жахають ці пани та дами.
З дідівських скринь усе вони взяли:
В костюмах міль, і нафталіном тхне.
Вони немовби й мертві, а говорять,
І все у колі крутяться в танку.
Фігурки на курантах так танцюють,
У колі крутяться отак якраз.

ВОНА. Щось невідоме огортає нас.

ВІН. Це час, кохана! Зупинився час...

ВОНА. Устань, коханий, і тікаймо звідси!

ВІН. Куди?

Входить офіціант з лівого боку.

ОФІЦІАНТ. Дозвольте вас, панове, запросити на терасу: там починається полонез. Панове, вас чекають. (З н и к а є.)

ВОНА. О господи, віщує серце жах!

ВІН. Не знаю, що це огортає нас.

Що значить «ентропія», «бомба», «атом»?

Хто скаже, звідки весь цей жах, цей сказ?!

¹ Тут і далі поезії подаються в перекладах Віктора Коптілова.

Що значить «теплова загибель світу»?

Я відчуваю: так, спинився час.

ВОНА. Твоїх вістей щодня, щомиті жду!
В одній секунді — нескінченні роки.
Хіба їх злічиш? Я зів'яну, вмру
Раніше, ніж до тебе добреду.

ВІН. Джульетто! Буду при тобі цю ніч.

ВОНА. Ромео! Любий мій Ромео!

ВІН. Чи можуть люди в пазурях у смерті
Зазнати щастя? О моя дружино!
Вже скоро стане цвинтарем весь світ.
Беріть останню здобич, очі! Руки,
Востаннє обніміть її — і вмру я
З останнім поцілунком на устах.

На сцену, танцюючи полонез, випливають постаті в костюмах різних епох: Наполеон, Клеопатра, Дон-Жуан, Орлеанська Діва, Фрідріх Великий, Єлена Прекрасна, Валленштейн, Марія Стюарт, Лоенгрін та інші.

ХТО-НЕБУДЬ З-ПОМІЖ НИХ. Таж ось вони — Ромео і Джульетта, класична пара!

Ромео і Джульетта, підхоплені бадьорим полонезом, танцюють з усіма і йдуть зі сцени. Лишаються Наполеон Бонапарт (він стоїть, повернувшись у півпрофіль, засунувши руку за борт білої жилетки)
і Наш Сучасник, який з пошаною зупиняє його.

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність!.. Вділіть мені, коли ваша ласка, бодай хвилинку.

НАПОЛЕОН. Ми вас не знаємо, мосьє.

НАШ СУЧАСНИК. Нічого дивного, ваша величність: ми живемо в різні епохи. Може, вам буде радісно почути, ваша величність, що ваша слава — я вас аж ніяк не хочу цим налякати — ваша слава пережила вже перше століття.

НАПОЛЕОН. Що ви кажете?

НАШ СУЧАСНИК. А що стосується моєї скромної особи, ваша величність, то я належу до тих людей, які зараз населяють Землю і хотіли б жити...

НАПОЛЕОН. Сто років, кажете? І що ж сталося за цей час? Доповідайте!

НАШ СУЧАСНИК. Охоче доповім, ваша величність, заради цього я й прийшов... Ви померли, якщо не помиляюсь, навесні тисяча вісімсот двадцять першого року. Але ваша величність збереглася й донині. Вашу особу, ваш профіль — як зовнішній, так і внутрішній, — ваші славетні походи і вашу звичку тримати руку за бортом білої жилетки знає кожна освічена і кожна напівосвічена людина, а таких у наші дні — сила-силенна. Вами захоплюються, ваша величність, і не тільки у Франції. Ваші листи можна прочитати в кожній бібліотеці, навіть інтимні. Якщо можна так висловитись, ваша величність, ви близькі нам. Ви належите до тих людей, які заповнили наш розум, і в цьому розумінні, як фігура нашого мислення, ви ще цілком живий, — та й інакше як би я міг зараз розмовляти з вами, Empereur de la France!¹ — живий і грізний.

НАПОЛЕОН. Я вас питаю, що сталося за ці сто літ? Що роблять нині французи? Що британці? Росіяни? Ви можете мені доповісти, що їх розгромлено?

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність...

НАПОЛЕОН. Росію можна розгромити; коли ми йшли на неї походом, була незвичайно люта зима.

НАШ СУЧАСНИК. Це нам добре відомо.

¹ Імператор Франції (франц.).

НАПОЛЕОН. Росія має бути розгромлена!

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність...

НАПОЛЕОН. Цивілізований світ — це Європа...

НАШ СУЧАСНИК. Тепер уже ні, ваша величність, уже ні!

НАПОЛЕОН. Хто ж тепер панує у Європі?

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність...

НАПОЛЕОН. Чому не відповідаєте, громадянине?

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність... атом подільний.

НАПОЛЕОН. Що це означає?

НАШ СУЧАСНИК. Це означає — якщо говорити мовою дилетанта, ваша величність, мовою полководця, — наступна війна, яку ми вважаємо неминучою, буде останньою на цій планеті.

НАПОЛЕОН. І хто, на вашу думку, переможе?

НАШ СУЧАСНИК. Ніхто... Цього вам не збагнути, ваша величність, я розумію. Але суть ось у чому: всесвітній потоп нині цілком може викликати людина. Досить лише віддати наказ, ваша величність. Це означає, що ми стоїмо перед вибором: жити людству чи ні. Але хто, ваша величність, має зробити цей вибір: саме людство чи ви?

НАПОЛЕОН. Ви демократ?

НАШ СУЧАСНИК. Я занепокоєний, це так. Ми більш не можемо собі дозволяти авантюрного самовладдя, ваша величність, до того ж, ніде у світі, бо це надто вже великий ризик. Хто в наші дні сидить на троні, той тримає в своїх руках усе людство, всю його історію, починаючи з самого Мойсея чи Будди, Акрополь, і храми майя, і готичні собори, всю західноєвропейську філософію, живопис іспанців і французів, німецьку музику й Шекспіра, в тому числі й оцю юну пару — Ромео і Джульєтту. А також усіх нас, наших дітей і наших нащадків. Досить якоїсь примхи того, хто сидить нині на троні, — нервового удару, спалаху манії величі, роздратування через погане травлення — і все загине. Все! Хмара жовтого чи рудого попелу здійметься до неба у формі велетенського гриба або брудної кучерявої капусти, а далі все огорне мертва тиша, радіоактивна тиша.

НАПОЛЕОН. Чому нас називають: Наполеон Бонапарт, засланий на острів святої Єлени?

НАШ СУЧАСНИК. Не знаю, ваша величність, чи зрозумієте ви те, що вам доповість сучасник.

НАПОЛЕОН. Я слухаю!

НАШ СУЧАСНИК. Чому я доповідаю вам у засланні? Скажу одверто: вам не можна повертатись, ваша величність, навіть на сто днів. Епоха полководців — хай навіть таких прекрасних, як ви, — минула назавжди.

НАПОЛЕОН. А коли мене покличуть народи?

НАШ СУЧАСНИК. Вони цього не зроблять. Народи хочуть жити.

НАПОЛЕОН. А коли я вам скажу, мосьє, що ви помиляєтесь? Що я чую той поклик, і чую щодня?

З-за сцени долинає сміх.

НАШ СУЧАСНИК (повертається до глядачів). Тепер ви й самі бачите, ласкаві дами й панове, яка то делікатна річ — говорити з їх величностями, що заповнили наш розум і не хочуть розуміти, що їм доповідає наш сучасник, з цими лемурами безповоротно минулої історії. Але я не піддамся...

З'являється нова пара масок: ділох, очевидно, якийсь іспанський мореплавець, і зовсім юна дівчина, що, самовдоволено посміхаючись, танцює босоніж.

ДІВЧИНА. Entrez dans la danse,
Voyez comme on danse,
Sautez, dansez,
Embrassez cell'que vous voudrez! ¹

ДІДОК. Я цього не розумію...

ДІВЧИНА. Entrez dans la danse,
Voyez comme on danse... ²

Дідок хитає головою.

ДІВЧИНА. Це свято, друже мій, великий бал, про який я тисячу разів мріяла, склепивши повіки, коли не могла заснути під мостами Сени.

ДІДОК. Я цього не розумію...

ДІВЧИНА. Я люблю бучні свята, друже мій, люблю сади, в яких ніколи не ступала моя нога, люблю шовки, музику, яка все дає тобі, люблю життя витончених людей. Про все це я дізналася, читаючи журнали.

ДІДОК. Вони називають її Америка...

ДІВЧИНА. Нам треба послішати, друже мій, бо прогавимо полонез. Давай-те вашу руку!

ДІДОК. ...вони називають її Америка! І кажуть, це не Індія, що я відкрив. Ви це розумієте? Не Індія, не Істина!

Обидві маски зникають зі сцени.

НАПОЛЕОН. Хто це тут був?

НАШ СУЧАСНИК. По-моєму, Колумб, старий Колумб.

НАПОЛЕОН. Я питаю про дівчину.

НАШ СУЧАСНИК. Вона без імені.

НАПОЛЕОН. Вона говорила про Сену.

НАШ СУЧАСНИК. Її життя ніхто не знав, ваша величність, ніхто ним не цікавився. Ми лиш знаємо її посмертну маску: вона висить у вітринах, її можна купити в тандитників. Ми називаємо її Інконю де ля Сен.

НАПОЛЕОН. То що ж це — і ця босячка теж належить до гостей?

НАШ СУЧАСНИК. Здається, так.

НАПОЛЕОН. А чому нам не скажуть, чиї ми, власне, тут гості?

НАШ СУЧАСНИК. Я вже казав про це, ваша величність: той, хто сидить нині на троні, тримає в своїх руках усе людство, всю його строкату історію діянь і мрій, Ромео і Джульєтту, Наполеона Бонапарта, Христовора Колумба і всіх інших геть-чисто; а також тих, що так і лишилися безіменними: Інконю де ля Сен...

За лаштунками ляскає канчук. На хвилину з'являється китайський церемоніймейстер з цілою ватагою кулі, які вносять трон і ставлять на сцені. Вони бездоганно вимуштрувані, мов по команді, повертаються ліворуч і праворуч, і після кожного повороту з-за лаштунків ляскає канчук. Потім уся ця ватага зникає.

НАПОЛЕОН. Що це за китайська іграшка?

НАШ СУЧАСНИК. Це трон.

НАПОЛЕОН. А хто оці людиці?..

З протилежного боку знов з'являються дві маски; вони походжають по сцені, немов опинилися в незнайомому товаристві й мимоволі змушені когось чекати; це римлянин і молодий іспанець, котрий, слу-

¹ Ступаймо в танок.

Починаймо танок.

Що крок — то стрибок.

Обнімійсь, і разом — скік-скокі! (франц.)

Ступаймо в танок.

Починаймо танок... (франц.)

хаючи свого товариша, нетерпляче мене в руках рукавичку й раз по раз непомітно озирається.

РИМЛЯНИН. В чому істина? Так сталося, що я був тоді намісником в одній провінції, що по-єврейськи називалаєь Ерез Ісраел...

ІСПАНЕЦЬ. Так, так, я знаю.

РИМЛЯНИН. І от якось рано-вранці, — але то було напередодні єврейської пасхи, — привели вони його до преторії, а я й питаю їх: «У чому ви звинувачуєте цю людину?» Проте євреї, відповідаючи, залопотіли всі разом — кожен щось своє. Тоді я знову підійшов до нього й спитав: «Ти цар іудейський?» Але він відповів: «Моє царство не від світу цього...»

ІСПАНЕЦЬ. Я знаю!

РИМЛЯНИН. Тоді я — оскільки він усе ж таки заговорив — підійшов до первосвящеників і сказав: «Я не бачу за ним ніякої провини». І тут вони закричали у відповідь: «Він сам нарік себе сином бога!» Почувши ці слова, я вжахнувся, знову підійшов до нього й запитав: «Звідки ти прийшов?» Проте він нічого мені не відповів. Я сидів у судьбищі (по-єврейськи — габбата) й марно чекав на його відповідь. І тоді я сказав: «Де ж істина?»

ІСПАНЕЦЬ. Я знаю, це відомо.

РИМЛЯНИН. Але я не люблю судити. Як я можу вгадати, де істина? Але там чекала збуджена юрба, вони стояли перед преторією і кричали: «Розіпни його! Розіпни його!» І тоді я сказав: «У мене вже склався такий звичай, що на пасху я відпускаю одного на волю. Котрого з них ви хочете, щоб я відпустив на волю?» Тоді вони знов закричали в один голос: «Ні, не цього, відпусти Варавву!»

ІСПАНЕЦЬ. Так, так, я це знаю.

РИМЛЯНИН. Але ж Варавва був розбійник.

ІСПАНЕЦЬ. Убивця!

РИМЛЯНИН. І тоді я віддав їм того другого, щоб вони його розіп'яли, і побачив, як він пішов на лобне місце, по-єврейськи — Голгофа...

Іспанець підійшов до Інконю й поцілував їй руку.

ІСПАНЕЦЬ. Мадмуазель де ля Сен?

ІНКОНЮ. Хто віддає мені таку честь?

ІСПАНЕЦЬ. Один із тих, що заздять вам! Не за велич вашої слави, перед якою, боюсь, не поступається й моя. Я заздрю вам, мадмуазель де ля Сен, за незвичайну вашу славу!

ІНКОНЮ. Що мосьє хоче цим сказати?

ІСПАНЕЦЬ. Весь світ думає, ніби знає мене. Але це не так, мадмуазель, ні, не так! Що стосується вас, то тут люди визнають, що нічого не відають про вас, окрім імені: Інконю де ля Сен! О, як я заздрю вам!

ІНКОНЮ. Але ж у мене хворі легені, мосьє, до того ж я ще й вагітна...

ІСПАНЕЦЬ. Мене зовуть Дон-Жуан.

ІНКОНЮ. Із Севільї? Дон-Жуан Теноріо?

ІСПАНЕЦЬ. Бачу, ви теж піддались омані! Ви знаєте мене зі сцени... (До глядачів.) Я вийшов з літературного пекла. Чого мені тільки не приписували! Якось після банкету, це таки правда, я йшов через кладовище, щоб скоротити шлях, і спіткнувся об череп. Мимохіть зареготав, сам не знаю чому. Просто я молодий, ненавиджу все мертве — оце й усе. Який же я богохульник? Про це твердили зрадливі севільські синьйори на сповідях, а один божий пастир — Габріель Терес — навіть заримував цю плітку. Нехай господь покарає його за таку поетичну фантазію! Якось прийшов до мене жебрак, це теж було, і я звелів йому богохулити, бо я ж Теноріо, син банкіра, і мені справді огидна милостиня багатіїв Теноріо. Але що, крім цього, знають про мене Брехт і його театр? Або ще таке: в домі друзів, де мені нудно, я граю в шахи — і вже пішло: який дон

Жуан інтелектуальний! Він кохається в геометрії!.. Що тільки не зроблю, що не затію — все перекрутять і перебільшать. Хто це може стерпіти? Я хочу бути самим собою, молодим, таким як є зараз, і більш нічого. В якій країні нема літератури? Саме такого кутка я й шукаю, шановні дами й панове: шукаю раю. Я шукаю невинного, незайманого, непорочного. (Звертається до Колумба.) Ви, як я чув, відкрили Америку?

КОЛУМБ. Так це нині називають.

ДОН-ЖУАН. До того ж, ви мій земляк!

КОЛУМБ. Я вроджений генуезець, перебуваю на службі в іспанській корони...

ДОН-ЖУАН. Вельмишановний мій друже й земляче, мова тут іде ось про що...

КОЛУМБ. Мова тут іде про істину. Ми вирушали в далеку дорогу від імені іспанської корони не для того, щоб відкрити материк, який — не знаю чому — нині називають Америкою. І не для того, щоб винищити цілі народи, як це зробили потім від імені іспанської корони, ні. І не заради того вирушали ми туди, щоб там перерили всю землю, шукаючи золота! Не в тому була наша мета!

ДОН-ЖУАН. Це так, я знаю.

КОЛУМБ. Цілих п'ять років змушений був я чекати, доводити й знов чекати, поки мені спорудили кораблі — п'ять років чекати, поки мені, нарешті, повірили. Я сказав, що ми досягнемо Індії. А потім той шторм! Ішлося не про Індію, не про скарби Індії — йшлося про істину. Голод і спрага, небезпека на кожному кроці, смерть моїх друзів, а потім ті ночі, довгі, нестерпні ночі: я був певен, що ми досягнемо Індії! І ми таки досягли її... Чого він киває головою?

ДОН-ЖУАН. Я?

КОЛУМБ. Ні, он той.

РИМЛЯНИН. От я й кажу: де ж істина?

ДОН-ЖУАН. Забув вас познайомити: Понтій Плат... Ідеться ось про що, капітане: я хочу покинути Європу...

ІНКОНЮ. Ахі..

ДОН-ЖУАН. Я знаю, мадмуазель, про що ви зараз думаєте. Моцарта я шаную, але жінок це не стосується. (До чоловіків.) Панове, Європа — це смерть...

2

Дон-Жуан змовк, бо увагу всіх присутніх привернув якийсь китайський придворний, що саме церемонно вклонився гостям.

ДА ГІН-ЄН. Мене звать Да Гін-єн, церемоніймейстер осені. Маю незаслужену честь доповісти нашим гостям, що намічається в меню на честь нашого переможного полководця Цінь Ші-хуанді, нашого Першого Великого, непохибного імператора, нареченого Сином Неба, який оце тільки зараз запанував над усім світом.

ПЛАТ. Хто?

ДА ГІН-ЄН. Цінь Ші-хуанді.

ПЛАТ. Щось не чув про такого.

НАШ СУЧАСНИК. Він жив за двісті років до народження Христа, в Римі про нього не знали — він спорудив Китайський мур.

ДА ГІН-ЄН. Перші страви: юшка з молодими паростками бамбука, хрін, приправлений вранішньою рососою з троянди, печінка вгодованої качки в рисовій

горілці, фазан по-пекінськи, гранатові зернята в сіамському оцті, тушковані ластів'ячі гнізда...

ДОН-ЖУАН. Тушковані?

ДА ГІН-ЄН. Тушковані... Другі страви: тибетська курка, начинена мозком молодої мавпи, салат з метеликів з індійськими вишнями, смажені голуб'ячі яйця...

ІНКОНЮ. Смажені?

ДА ГІН-ЄН. Смажені.

ІНКОНЮ. Читайте далі!

ДА ГІН-ЄН. Треті страви: всіляка риба, наловлена імператорськими бакланами й доставлена в Нанкін імператорською естафетою, зернята лотоса в цукрі, помаранчі з перцем, черепашки з квашеними мурашиними яйцями...

Лунає органна музика, входить монарх у чорному вбранні.

НАШ СУЧАСНИК. Сір!

МОНАРХ. А він знає, з ким говорить?

НАШ СУЧАСНИК. По-моєму, ви Філіпп Іспанський.

МОНАРХ. Чому він не стає навколішки?

НАШ СУЧАСНИК. Сір... я в невідкладній справі.

МОНАРХ. Чому він не стає навколішки?

Наш Сучасник стає навколішки

МОНАРХ. Значить, ти уже звертався до мене?

НАШ СУЧАСНИК. Сір... я... я мушу визнати... сір... що так одразу не зможу викласти словами вірнопідданого те, що думаю як громадянин цього світу, тим паче, що не знаю, сір, чи вам уже відомо... Коротше кажучи, сір, ми пережили другу світову війну, що ж стосується гордої Іспанії... Ви дозволите, сір, мені встати?

МОНАРХ. Кажіть далі!

НАШ СУЧАСНИК. Ми шануємо Пабло Пікассо, Гарсія Лорку, Пабло Касальса...

МОНАРХ. Ви хотіли мені сказати щось важливіше.

НАШ СУЧАСНИК. Сподіваюсь, ви це вже знаєте: Нідерланди вільні. Гібралтар — британський. А Іспанія, хоча й не стала демократичною державою, — опорний пункт Америки в Європі. Якщо ви справді молитесь, сір, я не хочу вам заважати.

МОНАРХ. Нідерланди... Ви смієте мені про це казати?..

НАШ СУЧАСНИК. Це факт.

МОНАРХ. А хіба тепер уже немає інквізиції?

НАШ СУЧАСНИК. Є, і ще й яка!

МОНАРХ. Я свій обов'язок виконав...

НАШ СУЧАСНИК. За це, сір, хай помилує вас господь.

МОНАРХ. Єретиків я спалював тисячами, десятками тисяч. Інших засобів проти них немає.

НАШ СУЧАСНИК. Ви помиляєтеся, сір. Є й інші засоби. Ми маємо нині водневу бомбу.

МОНАРХ. Що це означає?

НАШ СУЧАСНИК. Це означає, що інші її теж мають. І в цьому, з дозволу сказати, благо, бо хто хоче спалити іншого за іншу віру, той згорить сам. Тепер

уже не так просто, сір, не так просто рятувати християнство! Тепер нам справді вже лишилось тільки поводитись по-християнськи.

МОНАРХ. От дивак!

НАШ СУЧАСНИК. Сір... (Монарх весь час стоїть, склавши руки, мов на молитві.) Одне слово, ви не повинні вертатися, сір. Лишайтеся в Ескоріалі! Там ваше ліжко, а поруч прозурка до головного вівтаря.

МОНАРХ. Ви були в моїх покоях?

НАШ СУЧАСНИК. Я потрапив туди з групою туристів... (До всіх присутніх.) Ви теж, панове, не повинні вертатися. Це надто небезпечно. Ваші блискучі перемоги, ваші імперії, ваші трони милістю божою, ваші хрестові походи — про це тепер не може бути й мови. Ми хочемо жити. Нині ми вже не можемо собі дозволити творити історію вашим способом. Це був би кінець усього, ланцюгова реакція безумства...

Входять офіціанти, пропонують напої.

ОФІЦІАНТ. Вам з джином чи без? З джином чи без?

НАШ СУЧАСНИК. Прошу вас, панове, вислухати мене...

ОФІЦІАНТ. З джином чи без?

ДОН-ЖУАН. З джином.

НАШ СУЧАСНИК. Сір! (Падає перед монархом навкол і ш к и.) Даруйте чотири свободи.

МОНАРХ. Аж чотири!

НАШ СУЧАСНИК. По-перше, свободу думки...

ОФІЦІАНТ. З джином чи без?

Наш Сучасник якийсь час мовчки стоїть навкол і ш к а х, приголомшений настирливістю офіціанта, що ледь нахилив до нього тацю з напоями.

ОФІЦІАНТ. З джином чи без?

4

Лунають фанфари, чути, як далеко за спеною тріумфує народ.

ДА ГІН-ЄН. Урочисте прибуття в Нанкін нашого Першого Великого імператора, нареченого Сином Неба... Не прогавте, панове, можливості стати свідками цього неповторного видовища. Небачена досі барвистість убрання і прикрас, панове, величезні юрби народу, що зараз упав навкол і ш к и, сорок тисяч прапорів маїорять на вулицях Нанкіна. Оглушлива хвиля радості, панове, котиться попереду нашого імператора, а його самого ще не видно.

Лунають фанфари.

Не прогавте, панове, можливості стати свідками цього історичного видовища: прибуття Цінь Ші-хуанді, нареченого Сином Неба, в Нанкін, себто в самий центр світу.

Да Гін-єн показує праворуч, і всі маски, тримаючи в руках свої чарки, виходять праворуч, щоб гідно зустріти процесію. Лише Наш Сучасник, що тільки-но підвівся і обтрушує штани, стоїть на місці.

ДА ГІН-ЄН. А ти хто? Звідкіль прибув? Хто тебе запросив? Ти теж історична постать?

НАШ СУЧАСНИК. Про мене не турбуйтеся.

ДА ГІН-ЄН. Щосекунди може з'явиться Перший Великий імператор.

НАШ СУЧАСНИК. Цінь Ші-хуанді чи, як його ще називають, Той, що збудував Китайський мур. Я знаю. Я хочу з ним поговорити. (З а к у р ю є ц и - г а р к у.) Подумати тільки: ще й досі стоять рештки вашого муру, відомого кожній дитині з малюнків. І якщо людство загине,— чого цілком можна сподіватися, бо всі ці демури, які походжають тут, жадаючи свого історичного повернення, глухі до голосу нашої свідомості,— з усіх людських творінь ваш мур лишиться єдиним на землі, і його можна буде побачити, скажімо, з Марса: така собі кам'яна гадючка, пам'ятник ілюзорної манії, яку можна розвіяти, мов попіл сигарети — ось так... Порох тисячоліть.

ДА ГІН-ЄН. Я звуся Да Гін-єн, церемоніймейстер осені. Якщо я когось не знаю, що він за один, це означає: геть його до монгольських псів! Якщо я когось не розумію, що він говорить, це означає: геть його до монгольських псів! Коли я чую таке, що ображає мій слух, це означає...

НАШ СУЧАСНИК. Хто це?

ДА ГІН-ЄН. Цс-с... (Схиляється в китайському поклоні.)

Наш Сучасник ховається.

5

Входить Мее Лан, молода принцеса, в супроводі служниці Сю.

ДА ГІН-ЄН. Принцеса Мее Лан, що означає Прекрасна Орхідея! Неземне щастя випало на долю твого недостойного слуги, незаслужена честь вимовити слова, що солодко потішають серце нашої принцеси: степові пси-варвари розгромлені, ми перемогли, ми завоювали весь світ!

МЕЕ ЛАН. А ще які новини?

ДА ГІН-ЄН. Слава! Слава! Слава! (Уклоняючись по-китайськи, виходить.)

МЕЕ ЛАН. А ще які новини?

СЮ. Вчора, кажуть, помер наш двірський блазень.

МЕЕ ЛАН. Хто ж, по-твоєму, його замінить?.. (С і д а є.) Принеси нам чаю! (Посміхається.) Ну й часи настали! Я не розумію цих людей, Сю, вони тільки й говорять, що про перемогу. По-моєму, чоловіки такі нудні. І такі дурні. Скажімо, мій тато! Він розіслав по всій країні своїх воїнів з наказом заарештувати голос народу. Як він це собі уявляє?

СЮ. Не голос народу, принцесо. Ти не так мене зрозуміла. Вони шукають чоловіка, який так себе назвав: Мін Ко, Голос Народу.

МЕЕ ЛАН. Чоловіка?

СЮ. Саме так, принцесо.

МЕЕ ЛАН. Що ж то за чоловік?

СЮ. Кажуть, лихий чоловік, глузливий, ні в що не вірить, інших підбурює — лихий чоловік.

МЕЕ ЛАН. А який він собою?

СЮ. Цього, принцесо, ніхто не знає. Відомі лише його слова. Кажуть, це лихі слова, слова дошкульні, слова безвірника, підбурювача, одне слово, лихі слова.

МЕЕ ЛАН. І за це мій тато наказав його вбити?

СЮ. Для нього, кажуть, нема нічого святого, навіть наша війна.

МЕЕ ЛАН. Ох...

СЮ. Тому й велено голову його настромити на списа!

МЕЕ ЛАН. Це мене зацікавило. Мені так часто подобається те, що татко вважає поганим. Я хочу побачити того чоловіка!

СЮ. Мін Ко?

МЕЕ ЛАН. Смішний татко! Завжди забороняє те, що не подобається йому самому, навіть мені забороняє. Але книжки, заборонені ним, мене завжди приваблюють!.. Його звать Мін Ко?

СЮ. Так.

МЕЕ ЛАН. А може, це він і є?..

СЮ. Хто?

МЕЕ ЛАН. Я хочу його бачити!

СЮ. Мін Ко?

МЕЕ ЛАН. Може, це і є той чоловік, якого я люблю...

СЮ. Принцесо!..

МЕЕ ЛАН. Когось же я таки люблю... (Підводиться, всміхається я.) А ще які новини? (Знову сідає.)

СЮ. Можливо, Мее Лан, повернеться і той принц, той молодий герой, що сватався до тебе, що заради тебе виграв битву в Ляодуні. Про його смерть нічого ще не відомо...

МЕЕ ЛАН. І досі ві?

СЮ. Принцесо!..

МЕЕ ЛАН. Я не люблю його.

СЮ. Це вже восьмий твій принц, восьмий, Мее Лан!

МЕЕ ЛАН. Я їх не лічу.

СЮ. Одного за одним посилаєш ти їх на битви, бо не можеш покохати...

МЕЕ ЛАН. Покохати!..

СЮ. Небо тебе покарає.

МЕЕ ЛАН. «Пригорнеться мені до лона мила голова...» Ти маєш на увазі це? І раптом очі в них стають, як у риби. А руки — як слизькі плавці. Ха-ха! Мені щоразу стає смішно, коли вони починають сватагись. Вони ображаються, сідають на коней і завойовують якусь провінцію, щоб я не сміялася з них. Якщо це і є любов...

СЮ. Тебе, принцесо, обіцяли тому героєві, який повернеться живий із поля битви.

МЕЕ ЛАН. І взагалі — ця дурна кров так шумить мені в вухах! Я не люблю цього, ні! Все це таке дивне... таке... (Нервуючись, ламає віяло.) Я цього не люблю! (Підводиться.) Принеси нам чаю! І спитай там, чи правда, що про смерть принца й досі ще нічого не чути?

Сю вклоняється по-китайськи і виходить.

6

МЕЕ ЛАН. Ви дивитесь на мене й мовчите. Вже восьмий принц! Не заперечую, я щиро сподіваюся, що живий він сюди вже не повернеться. Що ж я недоброго вчинила, що ви мовчите? «Я вмру за тебе!» — каже кожен з них. Ну й хай собі вмирає! Я знаю, ви вважаєте мене підлою і нікчемною. По-вашому, не годиться казати таке пристойній китайці, дочці Першого Великого імператора, нареченого Сином Неба, принцесі в шовку й коштовностях, покликання якої — чекати на принців... (З нотками протесту в голосі.) Я не китайка! (Дивиться на глядачів.) Ви гадаєте, мене можна обдурити? Гадаєте, я не помітила, що я перевдягнена? А ви, багаті досвідом життя, всезнайки, хіба ж самі ви вірите, скажімо, в те, що батько мій ніколи не помиляється? Я не дурна. Гадаєте, я не помітила, що все тут — і цей трон теж, це ясно навіть мені! — ли-

ше бутафорія?.. Але ви сидите й дивитесь, багаті досвідом життя, всезнайки, ви сидите, згорнувши на грудях руки, і мовчите. Невже жоден з вас не підійде й не скаже цього? Невже серед вас немає справжніх чоловіків?

7

НАШ СУЧАСНИК (виходить із схованки.) Панянюк...

Побачивши його, Мее Лан скрикує.

НАШ СУЧАСНИК. Не лякайтесь мене.

МЕЕ ЛАН. Рятуйте! Сю! Рятуйте! Сю! Сю!..

НАШ СУЧАСНИК. Я не збирався вас підслухувати.

МЕЕ ЛАН. Хто ти?

НАШ СУЧАСНИК. Заспокойтеся. Мені дуже прикро, якщо я вас налякав. Не бійтеся мене — я не принц.

МЕЕ ЛАН. А хто ж ти?

НАШ СУЧАСНИК. Я повинен поговорити з китайським імператором. Чого ви так вирячилися на мене? На мені костюм наших часів: з крамниці готового одягу.

МЕЕ ЛАН. Хто ж ти?..

НАШ СУЧАСНИК. Давайте сядемо. (Підводить її до крісел, що стоять на передньому плані.)

МЕЕ ЛАН. Ти — Мін Ко?

НАШ СУЧАСНИК. Я? Чому?

МЕЕ ЛАН. Як ти наважився ввійти до імператорського парку?.. (Німіє з подиву, потім показує на друге крісло.)

НАШ СУЧАСНИК. Щиро дякую! (Сідає й закладає ногу на ногу.) Чудовий парк!.. Ваш батько, Перший Великий імператор, ось-ось може надійти сюди... Скільки вам років?

МЕЕ ЛАН. Сімнадцять.

НАШ СУЧАСНИК. Я справді не збирався підслухувати.

МЕЕ ЛАН. А звідки ж ти так раптово взявся?

НАШ СУЧАСНИК. Як це вам сказати... Я... (Виймає цигарку.) Я прийшов з іншої епохи. Я живу пізніше за вас, принцесо, тисяч на дві роки.

МЕЕ ЛАН. Виходить, ти знаєш про наше майбутнє?

НАШ СУЧАСНИК. Деякою мірою, так. Що стосується майбутнього, скажімо, цієї імперії...

МЕЕ ЛАН. А моє майбутнє? Моє? Кажі! Я вийду заміж? Я не можу терпіти цього принца. Хто ще збирається свататись до мене? Я сиджу й чекаю, — ти сам це бачиш, — з острахом і надією. Дивлюсь на світ розкритими очима і все одно сліпа, бо нічого не бачу перед собою, навіть на хвилину! А ти, виходить, знаєш майбутнє на два тисячоліття наперед? (Наш Сучасник клацає за пальничкою.) Скажи, що вам відомо?

Служниця Сю приносить чай. Усі мовчать. Чути далекі звуки музики. Сю вклоняється по-китайськи і виходить.

НАШ СУЧАСНИК. Що нам відомо?..

МЕЕ ЛАН. Говори!

НАШ СУЧАСНИК. Ми знаємо, наприклад, що енергія дорівнює масі, помноженій на швидкість світла в квадраті. Причому швидкість світла — триста тисяч кілометрів на секунду — єдина абсолютна величина, якою ми в наш час можемо вимірювати взагалі. Все інше, як нам відомо, відносне.

МЕЕ ЛАН. Цього я не розумію.

НАШ СУЧАСНИК. І час теж відносний... Сядьте, принцесо, на промінь світла, і ви переконаєтесь, що ніякого простору не існує для вас, а значить — і часу теж. І нескінченно повільною стане кожна ваша думка. «Ні! — скажете ви. — Я не хочу бути вічною!» — І злізете зі свого променя. Ні на секунду не постарівши, це я вам обіцяю, ви знову повернетесь сюди. Але на нашій Землі тим часом проміне дві тисячі років...

МЕЕ ЛАН. Дві тисячі років?

НАШ СУЧАСНИК. Так. Безповоротно.

МЕЕ ЛАН. А я?

НАШ СУЧАСНИК. Ви, принцесо, живете собі й далі в нашій добі.

МЕЕ ЛАН. А як сідають на промінь світла?

НАШ СУЧАСНИК. Час — це функція простору. Це те, що нам відомо. А втім, немає ні часу, ні простору. Не в цьому істина, а просто ми так створені, що тільки в часі й просторі можемо щось пізнавати... Вам сімнадцять?

МЕЕ ЛАН. Так.

НАШ СУЧАСНИК. А мені тридцять чотири, отже, я вдвічі старший за вас, принцесо. З нас не може вийти пари!

МЕЕ ЛАН. Чому ж це?

НАШ СУЧАСНИК. Бачите он ту червонувату зірку?

МЕЕ ЛАН. Яку?

НАШ СУЧАСНИК. Он ту, на яку вказує мій великий палець!

Притулившись головами, обоє вдивляються в небо.

Бачите її?

МЕЕ ЛАН. Бачу...

НАШ СУЧАСНИК. Припустімо, я полечу на ту червонувату зірку, що мчить з надзвичайною швидкістю, скажімо, двісті сорок тисяч кілометрів на годину, а ви, принцесо, залишитесь тут...

МЕЕ ЛАН. Я залишусь гут?

НАШ СУЧАСНИК. А потім ми порівняємо наш вік! Я залишу вам свій годинник. І ви побачите: нам обом по сімнадцять!

МЕЕ ЛАН. Справді?

НАШ СУЧАСНИК. Припустімо, я долечу до тієї червонуватої зірки, і тоді ми зрівняємось віком, якщо його міряти земним часом. Але я теж, принцесо, порівнюватиму там наш вік, і, вимірюючи його тамтешнім часом, побачу: вам сімнадцять, а мені вже добирається до сімдесяти — дідок, якому вже зовсім не до кохання...

МЕЕ ЛАН. Ох!..

НАШ СУЧАСНИК. Але де ж тоді істина?

МЕЕ ЛАН. Скажи!

НАШ СУЧАСНИК. Ні тут, ні там, принцесо, або і тут, і там, залежно від того, де ми з вами перебуваємо. На цій землі, як я вже сказав, ми маємо відповідно сімнадцять і тридцять чотири роки... Темпус абсолютус космічного часу, як його розуміли досі, часу, дійсного скрізь, у всьому всесвіті, не існує.

МЕЕ ЛАН. Оце і є те, що вам відомо?

НАШ СУЧАСНИК. Між іншим, і це теж.

МЕЕ ЛАН. А що вам відомо про людину?

НАШ СУЧАСНИК. Що вона помиляється, поки вимірює в просторі, котрий не є безмежним, проте необмежений; простір загинається сам у собі назад.

МЕЕ ЛАН. Ах!..

НАШ СУЧАСНИК. Це за теорією Ейнштейна.

МЕЕ ЛАН. Я не можу собі цього уявити.

НАШ СУЧАСНИК. Ніхто, навіть жоден з моїх сучасників, принцесо, не може цього уявити, так само як не можна собі уявити бога.

МЕЕ ЛАН. Ви віруєте в якогось бога?

НАШ СУЧАСНИК. Що вам на це відповісти... Енергія дорівнює масі, помноженій на швидкість світла в квадраті, тобто: маса — це енергія, колосальний згусток енергії. І горе буде всім нам, якщо вона вивільниться! А вона вивільняється. Як гадають, уже протягом двох мільярдів років. Що таке наше сонце? Вибух. І цілий всесвіт — теж вибух. Всесвіт розлітається на численні шматки. А що ж лишиться? Найімовірніше, — так говорить сучасна фізика, — все прямує до хаосу, до розпаду маси. Творення, — так говорить сучасна фізика, — було явищем неймовірності. І врешті лишиться сама енергія, без будь-якої цілеспрямованості, яка вже нічого не зможе створити. Теплова смерть світу! Всьому кінець: безкінечний безмір без будь-яких змін і подій.

МЕЕ ЛАН. Я питаю, чи віруєте ви в якогось бога?

НАШ СУЧАСНИК. Люди винайшли мікроскоп. Але що глибше досліджували живі створіння, то менше лицалося місця для творця. Щоб заперечити бога, люди схопилися за закон причинності й дії. Все інше вважалося нісенітницею. Та несподівано було відкрито атом з волею до самогубства — атом радію. І взагалі поведінку електронів! Матерія — єдине, що служило нам опорою, — що вона собою являє? Танок чисел, образ нашого мислення... І ось до чого ми дійшли тепер: бог, якого ми не виявили через мікроскоп, загрозово лізе в наші обчислення, хто не може собі його уявити, той взагалі втрачає здатність щось уявляти. Чого ви на мене так дивитесь?

МЕЕ ЛАН. Я не знаю...

НАШ СУЧАСНИК. Що не знаєте?

МЕЕ ЛАН. Чи ти той, кого я ждала...

НАШ СУЧАСНИК. Ждали? Ви? Мене?

МЕЕ ЛАН. Скажи, що це ти!

Входить церемоніймейстер Да Гін-єн з трьома воїнами.

ДА ГІН-ЄН. Ось він. Геть його до монгольських псів!

Воїни, корячись йому, накидають петлю на Нашого Сучасника, але Мее Лан устає, знімає петлю й накидає її на шию самому церемоніймейстеру.

МЕЕ ЛАН. Геть його до монгольських псів!

Воїни, корячись її наказу, тягнуть Да Гін-єна зі сцени, він страшенно репетує.

НАШ СУЧАСНИК. Дякую...

МЕЕ ЛАН. Питимеш чай?

НАШ СУЧАСНИК. Я прийшов сюди, як я вже сказав, щоб поговорити з китайським імператором. Бо після всього, що нам тепер відомо, ясно: далі так тривати не може. Розрахунки наших вчених підтвердились, на жаль, тільки ця істина надто смертельна. Не знаю, принцесо, чи ви вже чули що-небудь про водневу бомбу...

МЕЕ ЛАН. Про це ти й хочеш поговорити з моїм татом?

НАШ СУЧАСНИК. Так, тільки не знаю, чи ті панове зрозуміють, що далі так тривати не може. Дехто вважає, що їх треба не переконувати, а вшати без зайвих слів. Боюсь тільки, що й та революція, яка стукає у ваші ворота, — просто застаріла гра...

Мее Лан підносить йому чашку чаю.

О, дякую тобі, принцесо, щиро дякую! (Б е р е ч а ш к у.) До речі, як вам спало на думку, що я Мін Ко?

МЕЕ ЛАН. Мій тато наказав його убити. Настромити голову його на списа! Воїни мого тата шукають його по всій імперії. Якщо це ти і є...

НАШ СУЧАСНИК. Мін Ко означає голос народу?

МЕЕ ЛАН. Так.

НАШ СУЧАСНИК. Я інтелігент. (П'є ч а й.) Прекрасний чай!.. Ох, ми вже не раз думали, що ми, інтелігенція, і є голос народу, і це повторювалося не раз, починаючи ще від вашого вчителя Конфуція.

МЕЕ ЛАН. Ти знаєш і Конфуція?

НАШ СУЧАСНИК. «В народі кожен повинен мати титул залежно від того, на що він здатний. Хай користається плодами своєї праці. Хай дістає посаду відповідно до своїх здібностей... Таким шляхом можна досягти братерства народу. Коли в народі запанує братерство, тоді невдоволення стане рідкістю і заворушень не буде. Це основа, на якій довго триматиметься і держава, і сім'я».

МЕЕ ЛАН. Це сказав Конфуцій?

НАШ СУЧАСНИК. Це сказав Конфуцій. От я й питаю себе: чи був Конфуцій голосом народу?

Да Гін-єн, наступник свого нещасного попередника, входить з трьома такими ж самими воїнами.

ДА ГІН-ЄН. Мене зовуть Да Гін-єн, церемоніймейстер осені. Коли я про когось не знаю, що він за один, це означає: геть його до монгольських псів! Коли я не розумію, що хтось говорить, це означає: геть його до монгольських псів! Коли я чую щось таке, що ображає мій слух, це означає: геть його до монгольських псів!

Воїни коряться йому, і все повторюється з тією самою послідовністю: вони накидають петлю на Нашого Сучасника, але Мее Лан підводить, знімає петлю і накидає її на шийку самому церемоніймейстеру.

МЕЕ ЛАН. Геть його до монгольських псів!

Солдати підкоряються їй, і Да Гін-єн Другий, коли його волочать зі сцени, лементує так само жакливо, як і Да Гін-єн Перший.

НАШ СУЧАСНИК. У вас багато людців такого сорту?

МЕЕ ЛАН. Це жадана посада.

Обоє знову беруть свої чашки з чаєм.

Ти говорив про Конфуція...

Дивляться одне на одного.

НАШ СУЧАСНИК. Ти мила дівчина.

Мее Лан випускає з рук чашку.

МЕЕ ЛАН (підводиться й відвертається). Ні! Я не можу! Ні! І ця дурна кров у моїх вухах. Ні! Це все таке, таке дивне... таке...

НАШ СУЧАСНИК. Мее Лан! Адже тебе звать Мее Лан?

МЕЕ ЛАН. Не чіпай мене!

НАШ СУЧАСНИК. Ти збентежена. Що сталося? Ви збентежені, принцесо. Не забувайте, що нас розділяють два тисячоліття...

МЕЕ ЛАН. І все ж я тебе люблю.

НАШ СУЧАСНИК. Якщо говорити серйозно...

МЕЕ ЛАН. І все ж я тебе люблю!

НАШ СУЧАСНИК. Мее Лан...

МЕЕ ЛАН. Я люблю тебе.

Мее Лан цілує Нашого Сучасника. Він відповідає на її поцілунок. Входить Да Гін-єн Третій і згинається в китайському поклоні. Мее Лан і Наш Сучасник стоять, обнявшись.

ДА ГІН-ЄН. Мене звать Да Гін-єн, церемоніймейстер осені. Твій недостойний слуга щасливий... (Підходить ближче.) Мене звать Да Гін-єн, церемоніймейстер осені. Твій недостойний слуга щасливий, що має незаслужену честь повідомити радісну звістку нашій принцесі: твій батько, Цінь Ші-хуанді, наречений Сином Неба, прибув сюди!

За сценою б'ють барабани.

ДА ГІН-ЄН. Слава! Слава! Слава! (Виходить.)

МЕЕ ЛАН. Що я робитиму, коли тебе не буде поруч? Цілуватиму ці камені, обніматиму ці колони, цілуватиму листя цих дерев. Ох, ні, я кинуся в річку, щоб мене обняли її хвилі, а коли вийду на сонце, заплющу очі, щоб відчутти твоє тепло. Я збожеволю без тебе. Коли ж я не зможу заснути, віддам своє тіло пестошам нічного вітерця, а якщо ти не прийдеш, занедужаю і не встану доти, поки не побачу тебе... Ти мовчиш?..

НАШ СУЧАСНИК. Що ти говориш!

МЕЕ ЛАН. Чи все це не сон? Боюся, що ні. Що це в тебе за шрам? Я відчуваю тебе на дотик, наче сліпа. Змія вкусила? О ні, це ти поранився ще в дитинстві, граючись луком та стрілою.

НАШ СУЧАСНИК. Приблизно так...

МЕЕ ЛАН. Я тебе всього розгадаю!..

НАШ СУЧАСНИК. Сказали, що сюди йде твій батько!

МЕЕ ЛАН. На твоїх грудях, як ось тепер, я можу вислухати будь-який присуд — що завтра я помру, вражена блискавкою, і що вже сьогодні треба готуватись до похорону! Я навіть не здригнувся — так мені любо на твоїх грудях.

НАШ СУЧАСНИК. Мее Лан...

МЕЕ ЛАН. Я багато мріяла, багато думала: він має бути такий, і такий, і ще якийсь! А тепер бачу: ти простий, як є, і я щаслива.

НАШ СУЧАСНИК. Ти не чуєш мене?

МЕЕ ЛАН. Тільки не кажи, що в тебе вже є інша жінка!

НАШ СУЧАСНИК. Щойно сказали, що сюди йде твій батько.

МЕЕ ЛАН. В тебе є інша жінка?

НАШ СУЧАСНИК. Я скажу тобі про все...

Лунають фанфари.

МЕЕ ЛАН. Ховайся! Ідуть. Сховайся й чекай на мене!

НАШ СУЧАСНИК. А ти?

МЕЕ ЛАН. Я прийду в твій час!..

8

Виходять євнухи для зустрічі імператора.

ДА ГІН-ЄН. Я наказав шикуватись шпалерами! Шпалерами! А це що? Де ваша дисципліна? Тринадцять кроків за євнухами!

ЖУРНАЛІСТ. Будьте ласкаві: ми не євнухи, ми — представники преси!

ДА ГІН-ЄН. Тринадцять кроків — я вам сказав!..

Спалах магнію.

ДА ГІН-ЕН. Що... це... було?..

ЖУРНАЛІСТ. Щиро дякую!

Фанфари лунають удруге, і євнухи падають ниць. Та замість імператора з'являються дві маски: Інконю де ля Сен і якийсь чоловік у тозі. Зупиняються на сходах.

ТОГА. Собі я мовив:

«Це станеться через його загибель.
Підстави жодної для вбивства я не маю,
Крім піклування про добро громади,
А він коронуватись хоче!»

Да Гін-ен махає руками, наказуючи їм зникнути.

ТОГА. Собі я мовив:

«У теплі дні народжуються гади.
Тож треба начуватися. Йому
Корону дати? Ні! Тоді жало
У пашу вклали б ми йому самі,
І він би без кінця чинив свавілля...»

Да Гін-ен махає руками, вимагаючи, щоб вони зникли.

ТОГА. Тому пильнуйте, щоб з яйця гадюки

Не вилупився хижий гад отруйний,
І задушить його ще в шкаралупі.

ІНКОНЮ (бере його за руку). Ми тут не пройдемо

ТОГА. Що це все означає?

ІНКОНЮ. Здається, тут щось затівають.

ТОГА. Мені парад цей ні до чого.

ІНКОНЮ. Це не для нас, шановний друже. Вони вшановують свого імператора, і більш нічого.

ТОГА. А я гадав, що Цезар мертвий...

Втретє лунають фанфари, і на сходах з'являється Цинь Ші-хуанді, імператор Китаю. В нього кругле, пещене обличчя, лагідний голос. Він усміхається. На кривавого пса — як хтось, може, сподівався, — він анітрохи не схожий. Він здається навіть лякливим.

ХУАНДІ. Мої вірнопіддані!..

ЄВНУХИ. Слава! Слава! Слава!

Тога виходить наперед, до євнухів.

БРУТ. Я звуся Брутом. Хто б ви не були

(Це мов кошмар, холодний піт залив
Мені чоло, як я побачив тут
Вас на колінах і почув вітання,
Тріумфу крики, так, неначе все,
Що ми зробили, все було даремно),
Послухайте-но Брута! Власноручно
Я Цезаря великого убив,
Кинджалом друга заколов за те,
Що він скорився марнослав'ю й став
Глухим до дружніх рад і острого
І, мов тиран, над нами величався.
Що з тих часів змінилося? Та ж ви
Терпляче піддалися тирані,
Чекаючи, до кого дійде черга

Упасти під ударами сваволі.
Та є ще час — і хай вас не одурять!
Вас не спитавши, відібрали вам
Права судити про добро громади
Розумними і вільними словами.
Ви маєте (бо доки ще терпіти?)
Єдиний вихід — це кинджал...

ІНКОНЮ. Ходімо звідси! Ми тільки заважаємо тут!

БРУТ. Невже і Рим, і весь безмежний світ
Тремтітиме перед одним тираном?

ІНКОНЮ. Все намарно, шляхетний друже. Вас не чують, бо все це відбувається в зовсім іншу епоху...

БРУТ. Хіба не вбито Цезаря? А Брут
Життям своїм і любої дружини
Хіба не заплатив за друга кров?
Це означає, що безсмертна дурість,
Вона вертає й тріумфує знов.

ІНКОНЮ. Ходімо звідси!

БРУТ. Це мов кошмарний сон, я бачу, бачу...

ІНКОНЮ. Ходімо, шановний друже, до ставків, я покажу вам золотих
рибок.

Інконю веде Брута зі сцени

ХУАНДІ. Мої вірнопіддані! Відтоді, як я посів цей трон, я, — і ви це добре знаєте, — боровся за досягнення єдиної мети: за мир, але не за варварський мир, а за справжній мир, за остаточний мир, тобто за великий порядок, який ми називаємо справжнім порядком, щасливим порядком і остаточним порядком.

ЄВНУХИ. Слава! Слава! Слава!

ХУАНДІ. Мої вірнопіддані! Тепер ми цього досягли: увесь світ вільний. І це все, що я можу вам зараз сказати: світ — вільний. Схвильований стою я перед вами. Заніміли степові пси-варвари, що чинили опір великому мирові, — ви знаєте, що вони хотіли укласти мирну угоду лише на двадцять років! — І тепер весь світ — наш, а це означає, що на цьому світі існує тільки один порядок — наш порядок, який ми називаємо великим порядком, справжнім порядком, остаточним порядком.

ЄВНУХИ. Слава! Слава! Слава!

ХУАНДІ. Ось тут мій план... (Показує згорток паперу.) Тепер вам не страшно майбутнє, мої вірнопіддані, бо все залишиться так, як є тепер. Не буде ніякого майбутнього. (Передає згорток Да Гін-єну.) Оголоши

ДА ГІН-ЄН (згинається в поклоні, потім читає). «Китайський мур, або Великий мур. По-китайськи: ванлі-чань-чень, що означає мур завдовжки в десять тисяч лі. Найвеличніша споруда в світі. До шістнадцяти метрів заввишки, а нагорі — п'ять метрів ширини. Починається на захід від Сучоу й закінчується біля затоки Ляодунь. Споруджений як захисний вал проти племен північного заходу за імператора Цінь Ші-хуанді (221—210 рр. до н. е.)»

ХУАНДІ. Завтра ж розпочнеться будівництво.

ЄВНУХИ. Слава! Слава! Слава!

ХУАНДІ. Що стосується нашого свята, то я сподіваюся, все готове? Гости прибули всі?

ДА ГІН-ЄН. Невеличке уточнення, ваша величність: одного добродія на ім'я Гітлер, що твердив, ніби він німець, не допущено: мій попередник не довіряв йому, бо той добродій справляв погане враження, а мій нещасний попередник вважав, що в німців вигляд кращий.

ХУАНДІ. Гм.

ДА ГІН-ЄН. Панове з Москви, як і завжди, відмовились.

ХУАНДІ. А дами?

ДА ГІН-ЄН. Молода цариця з Єгипту, ваша величність, наполягає на тому, щоб, так би мовити, не носити ніякого одягу, так би мовити, взагалі ніякого... Вона запевняє, що це її історичне вбрання...

ХУАНДІ. Щоб я не забув: перш ніж ми сядемо за великий стіл відсвяткувати нашу перемогу й довершити вашу радість, мої вірнопіддані, як я й обіцяв... на сьогоднішній день у живих лишився ще один, останній ворог у нашій імперії, один чоловік, що назвав себе голосом народу, — ви знаєте про це — Мін Ко. Ви чули його підбурювання. З огидою слухали їх, я знаю, що з огидою. Тепер ви можете заспокоїтись: Мін Ко арештовано.

МЕЕ ЛАН. Мін Ко?

ХУАНДІ. І я його судитиму.

ДА ГІН-ЄН. Перш ніж ми сядемо до столу?

ХУАНДІ. Я довго не затримаюсь... А ви, мої вірнопіддані, готуйте бенкет. Це має бути найбільший бенкет у нашому житті. Подбайте про музику, класичну музику. І взагалі — все має вразити наших іноземних гостей і нас теж, абсолютно усе. Подбайте про фіміам і про театр, скільки це б не коштувало, про фейєрверк і взагалі про культуру!

Да Гін-єн і його почет виходять.

9

На сцені лишаються тільки Хуанді і Мее Лан.

ХУАНДІ. Вітаю тебе, доню моя, тебе передусім!

МЕЕ ЛАН. Тату...

ХУАНДІ. Мее Лан — моя прекрасна орхідеє! (Сідає на трон, щоб трохи відпочити.) Сталося! Нарешті я можу це сказати! Останній ворог, один-однісінький — я сміюся з нього, з усіх, хто думає, що в майбутньому щонебудь зміниться. Вони не побачать свого майбутнього. Бо володарі тепер — ми. А ми, всі, хто при владі, не потребуємо ніякого майбутнього. Бо нам і так добре. Я поставлю майбутньому перепону, споруджу проти нього мур, тобто його спорудить мій народ... Доню моя, чого ти так дивишся на мене?

МЕЕ ЛАН. Я не знаю, тату, чи тобі відомо...

ХУАНДІ. Що?

МЕЕ ЛАН. Про майбутнє... я не зумію тобі це пояснити. Якщо я правильно зрозуміла, наше майбутнє, тату, вже позаду, так би мовити... Ми перебуваємо, якщо я правильно зрозуміла, за дві тисячі років позаду дійсності. І все тут несправжнє. Я не знаю, тату, чи тобі відомо про це.

ХУАНДІ. Що несправжнє?

МЕЕ ЛАН. Те, що тут відбувається. Все. Уся твоя імперія. Все це не що інше, як театр... застаріла гра.

ХУАНДІ (п о б а т ь к і в с ь к и в с м і х а є т ь с я). Ти надто багато прочитала книжок, доню моя. Ти говориш безглузді речі, моя доню, а я, як тобі відомо, цього не люблю. Атомний вік! Про це, певно, пишуть у всіх газетах... Сідай коло мене і будь дитям, як це тобі й належить — веселим, милим, добрим дитям. Ну, сідай! Тобі теж, моя доню, я приніс утішну звістку.

Мее Лан сідає на східцях трону

ХУАНДІ. Він живий!

МЕЕ ЛАН. Хто?

ХУАНДІ. Твій принц Ву Цзян, що означає — хоробрий принц. Він заслужив це ім'я. Все висіло на волосинці: ті степові пси-варвари несподівано підійшли з півночі й півдня, нас було оточено. Що ми могли вдіяти? Вони вже запропонували мир, ті пси-варвари, проте не нам, а війську. Ти розумієш, люба моя доню, що це означає? Тоді Ву Цзян, хоробрий принц, сказав: «Ми будемо битись до останнього воїна!» — і так і зробив. Він пожертвував усім військом — тридцять тисяч.

МЕЕ ЛАН. А сам живий?

ХУАНДІ. Він природжений генерал, це без сумніву. Він заслужив найвищу нагороду батьківщини. Не мине й години, як він прибуде сюди, моя доню, як твій наречений.

Мее Лан рвучко підводиться.

ХУАНДІ. Що з тобою?

Мее Лан мовчки повертається до батька спиною і обмахується віялом.

ХУАНДІ. Що це означає?

МЕЕ ЛАН. Щоб ти знав, тату: я не вийду заміж ні за якого принца.

ХУАНДІ. Моя люба дитино...

МЕЕ ЛАН. Про це не може бути й мови.

ХУАНДІ. Чому?

МЕЕ ЛАН. Я більше не вірю ні в яких принців.

ХУАНДІ. За кого ж ти хочеш вийти?

МЕЕ ЛАН. За Мін Ко.

ХУАНДІ. Як ти сказала?

МЕЕ ЛАН. Я вийду заміж за Мін Ко.

ХУАНДІ. За того водоноса?

МЕЕ ЛАН. Смійся, смійся, тату! Я теж сміюся: «Мін Ко арештовано». І це тоді, коли ніхто навіть не знає, який він!

ХУАНДІ. Коли його арештовано, то ми вже, певно, знаємо, який він, той воденос, те опудало, той погонич віслюків. Чого ти посміхаєшся? Ми їхали містом, і скрізь народ, побачивши свого імператора, радісно вітав мене. Тільки один знайшовся такий, що не радів. Я зразу його помітив. Він вирячився на мене й мовчав. Я сказав своїм людям: «Мені цікаво, що в того німого на думці. Пильуйте його, що він робитиме, коли я проїду».

МЕЕ ЛАН. Ну й що ж?

ХУАНДІ. Тільки но я проїхав, усі ті, що ще недавно радісно вітали мене...

МЕЕ ЛАН. ...відвернулися, я це собі добре уявляю, і, як завжди, почали тихенько пускати свої глузливі дотепи.

ХУАНДІ. Так.

МЕЕ ЛАН. За винятком того чоловіка.

ХУАНДІ. Так.

МЕЕ ЛАН. І за те його схопили, єдиного чесного?

ХУАНДІ. Коли хтось публічно видає себе за чесного, моя дитино, то так і знай, що це перший негідник. Я не люблю чесних. Я їм не вірю. Чого він не вітав мене? Скажи!

МЕЕ ЛАН. Не знаю. Може, він і справді німий.

ХУАНДІ. Німий?..

МЕЕ ЛАН. Адже й такі бувають, тату.

ХУАНДІ. Німий... Гарний жарт. Ми шукаємо Мін Ко, голос народу, і раптом, — він хоче, щоб ми йому повірили, — арештуємо якогось німого. А це часом не означає, що він і тут глузує з нас?

МЕЕ ЛАН. Тату...

ХУАНДІ. Як це він може бути німий? Чому саме він? (Підводиться з трону.) Ну, та це швидко з'ясується. Ми знайдемо спосіб розв'язати йому язика.

МЕЕ ЛАН. Ти хочеш піддати його катуванням?..

ХУАНДІ. Поки не зізнається.

МЕЕ ЛАН. Катувати... німого?

ХУАНДІ. Поки не зізнається! (Гнівню кричить і люто бігає довкола трону.) Хтось же та мусить ним бути! Яка нам радість від наших перемог, від найвеличнішої з усіх перемог, коли цей насмішник знов глузує з неї? Невже я ніколи так і не дочекаюся для себе миру і спокою? Величніших перемог ми вже більш ніколи не здобудемо, бо для цього бракує ворогів. Ти розумієш, що це означає? Бракує ворогів... (Раптом зупиняється.) А це хто?

10

Наш Сучасник виходить зі своєї схованки.

НАШ СУЧАСНИК. Ви дозволите мені відрекомендуватися?..

ХУАНДІ. Ти Мін Ко? (Виймає меч.)

МЕЕ ЛАН. Тату! (Стає між батьком і Нашим Сучасником.)

ХУАНДІ. Ти хто такий?

НАШ СУЧАСНИК. Представник інтелігенції.

ХУАНДІ. Хто-хто?

НАШ СУЧАСНИК. Доктор юриспруденції.

ХУАНДІ. Тебе сам бог послав, докторе юр! (Вкладає меч в піхви.)
Іди й поклич сюди мандаринів мого двору. Хай приведуть сюди й водоноса, якого ми заарештували. Я буду його судити.

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність...

ХУАНДІ. Чого ж ти не йдеш?

НАШ СУЧАСНИК. Я хотів би з вами поговорити, ваша величність.

ХУАНДІ. Про що?

НАШ СУЧАСНИК. Мої знання з історії посередні, та, може, й вони будуть вам на користь.

ХУАНДІ. Тобі відоме майбутнє?

НАШ СУЧАСНИК. Якщо не брати до уваги деяких відомих речей, то, звичайно, так, ваша величність.

ХУАНДІ. Ми збудуємо мур...

НАШ СУЧАСНИК. ...проти варварів, це я знаю. Бо варвари — це завжди хтось чужий. Між іншим, воно ще й досі так, ваша величність. А от культура, цивілізація — це завжди ми. І тому інші народи треба визволяти, бо тільки ми, а не хтось інший, являємо собою вільний світ.

ХУАНДІ. Ти в цьому сумніваєшся?

НАШ СУЧАСНИК. Я щойно бачив ваш оголений меч, ваша величність.
Як же можу сумніватися?

ХУАНДІ. Що ти хочеш цим сказати?

НАШ СУЧАСНИК. Я хочу жити.

ХУАНДІ. А чому ж ти не робиш того, що я вимагаю?

НАШ СУЧАСНИК. Ви вимагаєте, ваша величність, щоб я смазав правду, наскільки вона нам відома, чи щоб я допоміг влаштувати показовий процес?

ХУАНДІ. Показовий процес? (Знову хапається за меч.)

НАШ СУЧАСНИК. Ваша величність, я все зрозумів! (Уклоняється й виходить.)

ХУАНДІ. Але він не наважився, бач, таки не наважився!

Мее Лан іде слідом за Нашим Сучасником.

ХУАНДІ. Мее Лан! Мее Лан!..

11

ХУАНДІ (лишається сам, до глядачів). Я добре знаю, що ви думаєте собі там, унизу. Але я поглузую з ваших надій. Ви думаєте, що мене ще сьогодні скинуть із цього трону, бо ж вистава повинна мати свій кінець і свій сенс, а коли мене скинуть, то ви зможете собі спокійно поїхати додому, випити пивця й закутити солоними грибочками... Чого захотіли! Я ще посміюся з вас і з вашого театру. Вийдіть на вулицю, купіть газету, і на першій сторінці ви побачите моє ім'я. Я не дозволю себе повалити; бо моє життя — не театр.

12

Входить молода єгиптянка, зовсім гола.

КЛЕОПАТРА. Я застала вас самого. мій володарю, і не у веселому настрої, як личило б на такому маскарадї.

ХУАНДІ. Ти хто така?

КЛЕОПАТРА. Ви ще й питаєте? Мене звать Клеопатра. Хіба я так дуже замаскувалася своїм вбранням? (Сідає йому на коліна.) Чого ви такий серйозний?

ХУАНДІ. Бо становище серйозне.

КЛЕОПАТРА. А хіба воно таким не було й тисячоліття тому?

ХУАНДІ. Таким, як сьогодні, не було ще ніколи.

КЛЕОПАТРА. Те ж саме, я пам'ятаю, казав і Цезар, і Антоній. Я добре знаю чоловіків, які роблять історію. Вони з'являються то як римляни, то як іспанці, то як китайці. Тільки я — і ви це добре бачите — лишаюсь вірна своєму вбранню. Я люблю мужів, які творять історію, і взагалі чоловіків... (Гладить Хуанді.) Який ви самотній!..

ХУАНДІ. Відколи я посів цей трон, я боровся тільки за одне — за мир! Але мир у нас означає великий порядок, який ми звемо справжнім порядком, єдиним порядком і остаточним порядком! Тринадцять років я день у день повторював, що я — спаситель. Чому мені ніхто не вірить? Тринадцять років на мене зводили наклепи, і коли я наказав убивати їх, цих наклепників, мене стали називати вбивцею...

КЛЕОПАТРА. Справді?

ХУАНДІ. Хіба я схожий на кровожерного собаку?

КЛЕОПАТРА. А хто таке каже?

ХУАНДІ. Мін Ко.

КЛЕОПАТРА. Убий його! (Гладить Хуанді.)

ХУАНДІ. Мене змушують до цього... Ось уже тринадцять років змушують. Безжалісно! Тринадцять років підряд я чую: «Ладу, в якому завжди все було б справедливе, не буває!» Таким чином, тринадцять років підряд мене змушують

боротися. Вони гадають, що я веду війни для власної втіхи? Вони не хочуть мого миру.

КЛЕОПАТРА. Розумію.

ХУАНДІ. А тепер весь світ — наш. Невже ніхто не розуміє, що це означає? Становище серйозніше, ніж будь-коли: тепер уже неможливі ніякі перемоги, бо весь світ — наш!

Клеопатра пестить його.

Тебе звать Клеопатра?

КЛЕОПАТРА. Я — та жінка, що втішає переможців. І звідки це в мене? Я була молоденьким дівчам, коли прийшов Цезар, зовсім недосвідчена; він почував себе володарем світу, і я зглянулась над ним. І Антоній теж! Я так була йому потрібна, щоб він міг натішитися своїми перемогами.

ХУАНДІ. Клеопатро!..

КЛЕОПАТРА. Що?

ХУАНДІ. Скажи мені одне...

КЛЕОПАТРА. Я в тебе вірю!

Хуанді, зворушений її щирою відповіддю, цілує її голе стегно, але в цю хвилину з'являється Да Гін-єн.

ХУАНДІ. Чого тобі?

ДА ГІН-ЄН. Ву Цзян, хоробрий принц, просив доповісти про своє прибуття. Щойно зійшов з коня, якого загнав до смерті.

ХУАНДІ. Поклич його сюди.

Да Гін-єн виходить.

Цього принца мені наче сам бог послав. Я відійду від справ державних. Як ти гадаєш? Принц одружиться з моєю дочкою і всю історію візьме на свої плечі. Навіщо мені цей трон? Я зовсім не такий, яким мене вважають. Мене недооцінюють.

КЛЕОПАТРА. Я ні.

ХУАНДІ. По суті, я приватна особа...

КЛЕОПАТРА. Скоріш кінчай із тим принцом!

ХУАНДІ. Я покину державні справи. Цього я, властиво, прагнув із самого початку. Поїду кудись на природу. Я дуже люблю природу. В принципі, я людина душевна і скромна. Мені досить якогось невеличкого бунгало. Я буду читати книгу, яку давно мрію почитати — книгу Конфуція, і ще кохатиму бджілок. Або ловитиму рибу. О, бути простим рибалкою — чи є щось краще на цьому світі...

КЛЕОПАТРА. І пейзажистом теж!

ХУАНДІ. Як ти це, люба моя, вгадала?

КЛЕОПАТРА. Просто я тебе, любий мій, правильно зрозуміла.

ХУАНДІ. Клеопатро!..

Хуанді, зворушений її щирою відповіддю, цілує її голе стегно, але в цю мить на сцену входить принц Ву Цзян.

13

ПРИНЦ. Хай живе Хуанді, наш Перший Великий, завжди непохитний імператор, наречений Сином Неба, рятівник вітчизни — ваньсуй!

Б'ють барабани.

Ваньсуй!

Б'ють барабани.

Ваньсуй!

ХУАНДІ (у відповідь салютує). Ви прибули в слушну хвилину, герою Ляодуна. Той, хто вцілів у таких битвах єдиний з усього війська, — офіцер вищого рангу, це ми знаємо, і тому я кажу: ви прибули в слушну хвилину, мій принце, коли ми святкуємо перемогу.

ПРИНЦ. Хто просто виконує свій обов'язок, ваша величність, той ніколи не думає про якусь нагороду чи подяку.

ХУАНДІ. Нам відомі ваші шляхетні переконання, мій принце, та це нам не завадить нагородити вас найвищими орденами. Бо орденів у нас вистачає — чим більше полеглих, тим більше орденів дістанеться тим, хто лишився в живих, мій принце.

ПРИНЦ. Ваша величність, я бився не за ордени...

ХУАНДІ. Більш ані слова про це!

ПРИНЦ. Я бився за мир, ваша величність, і за порядок, який ми називаємо справжнім порядком, щасливим порядком і остаточним порядком.

ХУАНДІ. Ми це знаємо, мій принце. Вас чекає дяка батьківщини. Я додержу свого слова: моя дочка ще сьогодні стане вашою дружиною, герою Ляодуна.

ПРИНЦ. Ух!

КЛЕОПАТРА. Вас мучить спрага?

ПРИНЦ. Страшенна спека!

КЛЕОПАТРА. Вам горілки чи віскі — що п'ють у цій країні?

ПРИНЦ. В цих історичних костюмах можна задушитись. Чого вартий сам цей незграбний комір!

КЛЕОПАТРА. А ви, мій володарю, що п'єте ви?

ХУАНДІ. Ми не вживаємо алкоголю...

КЛЕОПАТРА. Удосконалювач світу! (З м і ш у є н а п о і.)

ХУАНДІ. Переходячи на ділову мову, я повинен сказати вам, мій любий принце: справа з Великим муром...

ПРИНЦ. Я згоден!

ХУАНДІ. Ви отримали мого листа?

ПРИНЦ. Я згоден.

ХУАНДІ. Ви візьмете на себе загальне керівництво. А я буду адміністративним радником. І буде так, як я сказав: будуватимемо з пісковика.

ПРИНЦ. З граніту було б краще, кажуть люди.

ХУАНДІ. Мій пісковик дешевший.

ПРИНЦ. Та воно то так...

ХУАНДІ. Ваш батько радить граніт, я знаю, ваш батько — вірний мандарин, а його провінція, чув я, багата на граніт. Але там є і дерево. Мої ж провінції, наскільки мені відомо, бідні на нього. Що я можу продати батьківщині цього разу, тільки пісковик. Але в мене є ідея: будова потребуватиме великого риштування. А риштування — це багато дерева, мій принце, і нам його поставить ваш достойний батько...

ПРИНЦ. Як ви йому заплатите?

ХУАНДІ. Я на цінах не розуміюся...

Клеопатра підносить принцові чарку.

Принц. О, щиро дякую! (Підносить чарку до уст.)

ХУАНДІ. Мене турбує інше, принце...

ПРИНЦ. Де взяти робочу силу?

ХУАНДІ. Нам потрібен буде з мільйон будівників. Дехто з них, ясна річ, умиратиме. Але мільйон повинен лишатися весь час. А народ, я чув, не дуже прихильно зустрів наш план.

ПРИНЦ. Тим краще!

ХУАНДІ. Тобто як?

ПРИНЦ. Тим дешевше коштуватиме будівництво! Хто не в захваті від нашого плану, той наш ворог, отже — примусова праця... (Підносить чарку до уст.) Будьмо!.. (П'є.)

Входить Наш Сучасник.

А це що за один?

ХУАНДІ. Мій новий блазень.

ПРИНЦ. А-а.

ХУАНДІ. Мій доктор юр.

14

ХУАНДІ (до Нашого Сучасника). Ну, що?

НАШ СУЧАСНИК. Мандарини, як ви й звелили, ваша величність, збираються на показовий процес. Обвинуваченому втовкмачують, що відпиратися марно й що процес закінчиться швидше, якщо він признається у державній зраді. Зараз саме складають йому смертний вирок.

ХУАНДІ. Гаразд.

НАШ СУЧАСНИК. Це не жарт.

ХУАНДІ. Бачите, мій принце, який для мене радісний цей день? Мін Ко, мого останнього ворога, арештовано...

ПРИНЦ. Я про це чув, ваша величність, і досить виразно...

ХУАНДІ. Де?

ПРИНЦ. Я радий, що застав вас цілком спокійним, ваша величність, незважаючи на бунт під ворітьми. Без свого вірного почту я б сюди не пробився. Юрба плювала на нас. А коли я вигукнув: «Іменем імператора!..» — вона освистала нас і закидала градом каміння. «Віддайте його нам! — вимагала юрба. — Віддайте його нам!»

ХУАНДІ. Під моїми ворітьми?..

ПРИНЦ. Я втратив дев'ятьох вірних слуг, не кажучи вже про коня. З оголеними шаблями довелося нам прокладати собі шлях. Погляньте, ваша величність, на моїх чоботях кров!

ХУАНДІ. Бунт?..

ПРИНЦ. А хіба ви про це не знали?

КЛЕОПАТРА (підносить імператорові чарку.) Випийте, мій володарю.

ХУАНДІ. Там нема алкоголю?

КЛЕОПАТРА. Слово честі, нема!

Хуанді бере чарку.

ПРИНЦ. На здоров'я!

ХУАНДІ. Чого ж хочуть ті бунтівники?

ПРИНЦ. Хочуть визволити його...

ХУАНДІ. Мін Ко?

ПРИНЦ. Щоб його не стратили.

ХУАНДІ. Його буде страчено.

ПРИНЦ. Все інше було б проявом слабості.

ХУАНДІ. Голову його на списа! (Випиває напій, на губах у нього біліє молоко.)

НАШ СУЧАСНИК. А якщо це не він?

ХУАНДІ. Помовч.

НАШ СУЧАСНИК. Я мовчатиму.

ХУАНДІ. А що ти хотів сказати?

НАШ СУЧАСНИК. Нічого.

ХУАНДІ. Нам потрібна чиясь голова, докторе юр, ми можемо віддати й твою. Що ти хотів сказати?

НАШ СУЧАСНИК. Я хотів сказати... наприклад... Якщо ви дозволите сказати, ваша величність: у вас на губах молоко.

ХУАНДІ. Ти хотів сказати щось інше!

НАШ СУЧАСНИК. Що?

ХУАНДІ. Ти хочеш бути «Голосом Народу»?

НАШ СУЧАСНИК. Я хотів сказати, що нині... дуже рідко трапляється, щоб народ виходив на вулицю. В наш час. Бо та зброя, якої він у цю хвилину не має в своїх руках, завжди краща. Проте нині... нас це не хвилює, ваша величність, ми знаємо апріорі: народ, який виходить на вулицю, це не справжній народ, не наш народ.

ХУАНДІ. А хто ж це, по-твоєму?

НАШ СУЧАСНИК. Агітатори. Шпигуни. Терористи. Елементи.

ХУАНДІ. Як це розуміти?

НАШ СУЧАСНИК. А так, що те, хто є народ, визначає володар. І той, хто виходить нині на вулицю, не може розраховувати на те, що з ним поводитимуться, як з народом, бо народ, — справжній народ, — завжди задоволений своїм володарем.

ХУАНДІ. Розумно.

ПРИНЦ. Дуже розумно.

НАШ СУЧАСНИК. Бо це ж таки правда. Взяти хоча б оту кров на ваших славних чоботях, принце, — хіба це може бути кров нашого народу? Це було б дуже прикро. Правда? Дуже прикро.

ХУАНДІ. Як ви назвали тих людей?

НАШ СУЧАСНИК. Терористи, елементи, агітатори. Дуже вигідні визначення, ваша величність, бо вони можуть задушити правду в самому її зародку.

ХУАНДІ. Докторе юр, ти будеш у нас служити.

НАШ СУЧАСНИК. Це теж не жарт, ваша величність.

ХУАНДІ (підводиться й повторює церемонію віддання честі). Герою Ляодуна!

Принц підводиться і знову надіває свій шолом.

Я привітаю вас, герою Ляодуна, як свого зятя і спадкоємця, якщо ви витримаєте й цей останній іспит.

ПРИНЦ. Слухаю, ваша величність.

ХУАНДІ. Під нашими ворітьми стоять елементи...

ПРИНЦ. Розумію, ваша величність.

ХУАНДІ. Гадаю, принце, ви знаєте, що тут поставлено на карту.

ПРИНЦ. Я вчиню з ними так, як вони того й заслуговують, — ці агітатори, шпигуни й терористи.

ХУАНДІ. Цілком покладаюся на вас, мій принце. Ви — сама вірність. Ви боретесь за імперію, яка є для вас святою, мій принце, ви боретесь за власну спадщину!

Принц віддає честь.

Сподіваюся, ми скоро знов побачимось на святі і під час фейерверку!

Хуанді бере під руку Клеопатру і йде на свято. Музика лунає голосніше. Принц лишається сам.

15

ПРИНЦ (до глядачів). Ви чули самі: якщо я витримаю й цей іспит! І так уже багато років, далєбі! Чекай і терпи! Весь час терпи й терпи! І весь час вислуховуй ці нісенітницї про великий порядок, про справжній порядок, що всіх нас ошасливить, про остаточний порядок, що настане згодом, — якщо я витримаю і цей останній іспит!.. Стара пісня, — як ви знаєте, її не раз співали наші попередники: вони можуть усе, тільки не померти. П'ють молоко, не курять і бережуть себе, — я гадаю, ви зрозумієте моє покоління! — бережуть, поки мріють про державний переворот...

Долинає регіт гостей

А де ж принцеса, яку мені обіцяно?

16

На сцену виходить група гостей. **ІНКОНЮ** де ля **Сен** обходить усіх з маленьким кошиком.

ІНКОНЮ. Котильйон, панове, котильйон!

НАПОЛЕОН. ...Мені кажуть, що я не повинен вертатись назад! Не повинен!.. Мовляв, епоха полководців минула. А що мені до цього базікання? Я повернуся! Я поведу їх проти Росії!..

ІНКОНЮ. Котильйон, сїр?

МОНАРХ. «Не повертатися!» — сказав він і мені. Свобода думки? Дивак цей мрійник! Нового дуже мало в цих словах...

ІНКОНЮ. Дозвольте вас запросити на котильйон, сїр.

МОНАРХ. Що це означає?

ІНКОНЮ. Ви не знаєте, що таке котильйон, сїр? Ви повинні потанцювати з маскою, яка витягне однаковий з вами жеребок.

МОНАРХ. Що? Танцювати... Нам?.. З оцим скелетом?

ІНКОНЮ. Спробуйте витягти втретє.

МОНАРХ. Ох!

ІНКОНЮ. Знову скелет?

МОНАРХ. То що ж це — виходить, весь двір потішатиметься над цим ви довищем?

ДОН-ЖУАН (ні на секунду не відстає від Колумба). От бачите: танок мерців. Я ж вам казав. Ми загинемо, капітане, якщо ви не візьмете нас туди з собою.

КОЛУМБ. Куди?

ДОН-ЖУАН. Як подумаю про ваші часи: Марко Поло, який досяг Китаю, і враження було таке, наче він дістався на той світ; Васко да Гама і ви — тоді ще світ довкола лежав незнаний і загадковий. Тоді були ще острови, на яких не ступала нога людини, країни, ніким не відкриті, невідомі береги надій. Звичайнісінька гілка, що плавала в морі, вщувала обітовану землю. Все це було ще за ваших часів. О, земля тоді була ще дівчиною, яка чекає свого судженого. Були і злидні, я це знаю, голод і безправ'я, були монархи і сваволя, та все ж таки

була ще надія. Тоді було ще те, що вдовольняло мої бажання: плоди, які нікому не належали, не втрачені ще раї, незвідане, сповнене пригод, незаймане і непорочне. І земля теж не була такою, як тепер: вимірний раз і назавжди глобус, невеличка куля, що стоїть на вашому письмовому столі, — без простору для надії! Бо всюди ж тепер є люди, і все, що ми віднині відкриємо, не зробить світ більшим, а тільки меншим... Ми тепер літаємо, капітане! Так днів за сім, а може, й за чотири, — можна облетіти весь ваш світ, і весь той простір, що служив вам надією, обертається на час, який нам ні до чого, бо в ньому ми не бачимо надії: в нас немає «там», якщо ви не дасте нам його знову, капітане.

КОЛУМБ. А звідки ж я візьму його, юначе?

ДОН-ЖУАН. Відкрийте нам його.

КОЛУМБ. Щоб його знов Америкою назвали?

Підходить Інкюню.

ІНКЮНЮ. Котильйон, панове, хочете котильйон?

ДОН-ЖУАН. Мерці, самі тобі мерці...

ІНКЮНЮ. У вашому голосі я чую розпач.

ДОН-ЖУАН. Це правда, ми всі в розпачі, всі, хто молодий...

КОЛУМБ. Причин для цього я не бачу.

ІНКЮНЮ. Правда ж?

КОЛУМБ. Індію, що я шукав, і досі не відкрито.

ДОН-ЖУАН. Індію?..

КОЛУМБ. А вам, юначе, лишаються ще континенти власної душі, пошуки істини. Я ніколи не знав інших просторів надії.

17

З'являється Мее Лан. Вона в сучасній вечірній сукні, що викликає справжню сенсацію. Всі вражено дивляться на неї.

МЕЕ ЛАН. Де Наш Сучасник?

Принц падає перед нею навколішки. Маски зникають.

ПРИНЦ. Дочко нашого Першого Великого Імператора, Мее Лан, що означає Прекрасна Орхідея...

МЕЕ ЛАН. Я це знаю.

ПРИНЦ. ...біля твоїх непорочних стіп я стаю на коліна — Ву Цзян, хоробрий принц, твій суджений, що заради тебе йшов на битви, принцесо, важив заради тебе всім...

МЕЕ ЛАН. Це я вже чула.

ПРИНЦ. ...зовсім не рахувався з втратами...

МЕЕ ЛАН. Встаньте.

ПРИНЦ. ...повернувся, як звитяжець, не зможений ніякими ворогами, але скорений любов'ю до тебе, повернувся, щоб поцілувати твої непорочні стопи!

Поки принц цілує її стопи, Мее Лан озирається довкола, шукаючи Нашого Сучасника, але марно: всі маски зникли, і вона лишилась наодинці з принцом.

МЕЕ ЛАН. Я вас прошу; навіщо ці китайські церемонії? Я шукаю іншого...

ПРИНЦ. Мее Лан!

МЕЕ ЛАН. Я поспішаю.

Принц схоплюється й заступає їй дорогу.

Пропустіть мене. Я вас прошу. Я поспішаю.

ПРИНЦ. Мее Лан!

МЕЕ ЛАН. Мені вас жаль. Чого ви хочете? Що ви виграли битву, я це бачу. Поздоровляю вас...

ПРИНЦ. Мее Лан!

МЕЕ ЛАН. Мені справді вас жаль, добродію!

ПРИНЦ. Невже ти забула ту ніч, коли я збирався в похід? На небі сяяв місяць у повні... Ми сиділи тут у парку...

МЕЕ ЛАН. І цілувались, я пам'ятаю, бо була тут із вами.

ПРИНЦ. Мее Лан...

МЕЕ ЛАН. Я пам'ятаю. Невже ви нічого кращого не можете придумати? Весь час повторюєте: Мее Лан, Мее Лан, Мее Лан!

Принц хоче її поцілувати.

Навіщо це?

Принц опускає руки й мовчить.

Ви знов образились. Я пам'ятаю: ви завжди ображаєтесь, коли нічого іншого не можете придумати... (Гладить його шолом.) Більш ні слова про це!

ПРИНЦ. Мее Лан...

МЕЕ ЛАН. Тоді я була ще дівчисько. Мені жаль, але тоді я ще не знала, що таке любов. Кому не заб'ють памороки гучні слова! Та ще коли в небі сяє місяць. Ви зі мною згодні? Що ж, я виходила до вас у парк, але це було просто знічев'я. А також тому, що не сподівалася зустріти чоловіка звідти, де немає всієї цієї брехні.

ПРИНЦ. А тепер зустріла?

МЕЕ ЛАН. Я була тоді дівчисько, слово честі! І одного ранку — це ж так природно! — я закохалась у ваш новий шолом, як тепер дівчата закохуються в мерседеси або порші. А потім, теж одного ранку, прокинулась і перестала вірити в усяких принців.

ПРИНЦ. А тепер ти його зустріла?

МЕЕ ЛАН. Сподіваюся, що так. Всім серцем сподіваюся, що так.

Принц виймає з піхов китайську шаблю.

Навіщо це?.. Пропустіть мене, я вас прошу. Справді-бо, я поспішаю... Ви розчаровані? Чим же я можу вам допомогти?.. Я не хотіла вас образити. Просто я не люблю вас... Чого ви так лютуете?.. Я бажаю вам усього найкращого, успіхів у кар'єрі. Ви тремтите, герою Ляодуна, з жалості до самого себе?

ПРИНЦ. Ну, нехай тепер начувається!

МЕЕ ЛАН. Хто?

ПРИНЦ. Отака, значить, його дяка!..

МЕЕ ЛАН. Я вас не розумію.

ПРИНЦ. Я ж йому так вірив. Хто обіцяв мені щастя? Я воював за нього.

МЕЕ ЛАН. Не зважали ні на які втрати, я знаю.

ПРИНЦ. Смійся, смійся! Ще не все скінчено.

МЕЕ ЛАН. Ви про тата?

ПРИНЦ. Смійся, смійся!

МЕЕ ЛАН. А на що ж ви розраховували?

ПРИНЦ. Я гадав, що імператор дотримує свого слова.

МЕЕ ЛАН. Тепер ви справді схожі на китайського принца.

ПРИНЦ. Я і є принц, який здобув перемогу!

МЕЕ ЛАН. А хто ж це заперечує?

ПРИНЦ. Я принц-переможець! І ніхто інший!

МЕЕ ЛАН. Орденів у мого батька для вас вистачить.

ПРИНЦ. Орденів!..

МЕЕ ЛАН. Ви й справді сподівалися, що мене, як нагороду, почеплять вам на груди?

ПРИНЦ. Я не дозволю себе дурити!

МЕЕ ЛАН. Та хто ж вас дурить? Ви воювали за імператора, але що це має спільного з моєю любов'ю? Я вас не люблю, до чого ж тут китайський імператор? Ви й справді смішний.

ПРИНЦ. Смійся, смійся!

МЕЕ ЛАН. Чого ви сподіваєтеся від своєї шаблі?

ПРИНЦ. Смійся, смійся!

МЕЕ ЛАН. Як тільки вам кажуть щиру правду, ви починаєте думати, що вас одурили. У мене таке враження, що вам легше битися в тяжкому бою з ворогом, аніж стерпіти сказану в вічі буденну правду.

ПРИНЦ. Смійся, смійся!

МЕЕ ЛАН. Я зовсім не сміюся.

ПРИНЦ. Ти ще будеш плакати... (Ховає в піхви шаблю і поривається вийти.)

МЕЕ ЛАН. Куди ви?

ПРИНЦ. Перед ворітьми збралася голота.

МЕЕ ЛАН. Та кажуть, що так.

ПРИНЦ. Я повинен її розігнати.

МЕЕ ЛАН. Ну й що з того?

ПРИНЦ. А якщо я не розжену її? Якщо не захищу імперію, котра не виправдала моєї довіри? Якщо я сам розчиню ворота голоті?

МЕЕ ЛАН. Розумію.

ПРИНЦ. Я не дозволю себе дурити!

МЕЕ ЛАН. Це ви вже казали...

Обоє мовчки дивляться одне на одного.

ПРИНЦ. Я так і зроблю.

МЕЕ ЛАН. Я не стану вашою.

ПРИНЦ. А коли я тебе до цього змушу?

МЕЕ ЛАН. Я не стану вашою — це все, що я можу вам сказати.

Принц стає перед Мее Лан навколішки.

Чому ж ви не йдете?

ПРИНЦ. Мее Лан...

МЕЕ ЛАН. Я не люблю вас.

ПРИНЦ. Благаю востаннє...

МЕЕ ЛАН. Я не люблю вас.

ПРИНЦ. Мее Лан!

МЕЕ ЛАН. Який ви смішний. Ідіть геть! Ви вірите в силу. Життя нічого не навчило вас. Ви вірите в щастя, здобудете силою. Мені вас жаль. Ви просто дурень.

Лунають фанфари.

Ідіть геть!

Знову лунають фанфари.

Сюди йде весь двір. Фарс триває...

Урочистим строем виходять мандарини і євнухи, готовляться до судового процесу (хореографічна сцена з музикою і барабанами). Принц, повагавшись трохи, підзодиться і йде геть; з'являються всі маски й нарешті сам імператор у парадному вбранні.

ХУАНДІ. Мандарини моєї імперії! Я скликав вас, як і не раз до цього, бо тут потрібна ваша мудрість. Я віддаю на ваш суд свого останнього ворога — людину, яка назвалася Голосом Народу. Хай його судить ваша мудрість! А я, вірні мої, мовчатиму, щоб не казали, ніби я судив з упередженням. А так не скажуть — я мовчатиму. (С і д а є н а т р о н.)

ДА ГІН-ЄН. Введіть його!

Б'ють барабани

МЕЕ ЛАН. Тату!..

ХУАНДІ. Не заважай нам! Чому це ти так одяглася?

МЕЕ ЛАН. Тут принц...

ХУАНДІ. Потім!

МЕЕ ЛАН. Вислухай мене, тату...

ХУАНДІ. Потім!

Починається судова церемонія: Да Гін-єн і четверо мандаринів підводяться, кожен з величезною книгою в руках.

ДА ГІН-ЄН. Ми оголосимо, як вимагає звичай, настанови з «Книги звичаїв». Лі Гі, старійшино, читай.

ПЕРШИЙ МАНДАРИН. «Учитель говорив: Коли на землі панує правда, то це тому, що там є Син Неба, достойний цього імені».

ДА ГІН-ЄН. «Але цього не було за царювання Цінів».

ДРУГИЙ МАНДАРИН. «Учитель говорив: Важливо не те, чи велика імперія, важливо завоювати серця своїх підданих».

ДА ГІН-ЄН. «Але цього не було за царювання Цінів».

ТРЕТІЙ МАНДАРИН. «Учитель говорив: Якщо володарі справедливі, в домі і в державі панує мир; коли володарі добропорядні, серед народу немає ні чвар, ні заколотів».

ДА ГІН-ЄН. «Але так не було за царювання Цінів».

ЧЕТВЕРТИЙ МАНДАРИН. «Учитель говорив: Справедливість — корінь усього корисного. Коли користь стає метою, з цього виходить шкода».

ДА ГІН-ЄН. «І саме так було за царювання Цінів: вони не поважали звичаї та права, і в них з народом не було ніякої гармонії. Що цінувалося найбільше, так це звістки про перемоги; володарі тільки й думали, щоб якнайбільше загарбати багатства; сильні потай думали про те, як іще більше зібрати сил. У них була книга звичаїв, але вони жили не у згоді з законами. Один євнуч посадовив принца на трон і навчив його судити кожного, хто застерігав його. Мудрих порадників назвали революціонерами й ворогами, і мудрість перестала служити справедливості. Проте небо завжди рукою народу карає кожного, хто виступає проти звичаїв».

Мандарини згортають книги й сідають.

МЕЕ ЛАН. Тату...

ХУАНДІ. Мовчи!

МЕЕ ЛАН. Ти загинеш, якщо не...

ХУАНДІ. Замокни!

МЕЕ ЛАН. Принц хоче розчинити твої ворота...

Б'ють барабани.

ДА ГІН-ЄН. Обвинувачений!

Вводять обвинуваченого — німого Сина з прелюдії. Нічого не розуміючи, він безпорадно дивиться на глядачів. Хуанді мимоволі підводиться, потім знову сідає.

ДА ГІН-ЄН. Підійди сюди! Дивись на нас!

ХУАНДІ. Далі..

ДА ГІН-ЄН. Обвинувачений, ми підозрюємо, що ти і є той чоловік, який назався Голосом Народу — Мін Ко й чиї приповідки відомі по всій країні. Ім'ям закону питаю тебе: ти розумієш, що саме я маю на увазі?

НАШ СУЧАСНИК. Ось, наприклад, це:

«Що лічать у день перемоги
Селяни й князі в нашім краї?
Ми лічимо трупи убогі,
Вони — скільки грошей накрали».

Або ще...

ХУАНДІ. Досить!

НАШ СУЧАСНИК. «Хто сидить на троні,
Той не хоче змін,
Зате раб на полі —
Як жадає він!»

ХУАНДІ. Ми не бажаємо слухати ці погані віршики!

НАШ СУЧАСНИК. Це зрозуміло, ваша величність! Адже з погляду поезії вони просто ніщо. Справді, ніщо; давати за них державну премію, встановлену вашою величністю, не можна ніяк.

ДА ГІН-ЄН. Я питаю ім'ям закону: це ти склав ці віршики й розповсюджуєш їх по всьому царству?

НАШ СУЧАСНИК. Ні, це не він.

ХУАНДІ. Помовч!

НАШ СУЧАСНИК. Я випадково довідався про це...

ДА ГІН-ЄН. Якщо ти мовчатимеш, голубе, то це означатиме, що ти не хочеш, аби тебе впізнали. Якщо ти хочеш, аби тебе не впізнали, то ти і є саме той чоловік, якого ми шукаємо. А коли це так, то голову твою на списа! Отже, я питаю: ти зізнаєшся, чи заперечуєш?

Німий хитає головою.

Ти цього не заперечуєш?

Німий киває головою.

Ти зізнаєшся?

Німий хитає головою.

Ваша величність, обвинувачений заперечує...

ХУАНДІ. Доведіть йому його провину!..

ДА ГІН-ЄН. Слухаю.

НАШ СУЧАСНИК. Я знаю, що це не ти. То чому ж ти не відмовишся? Вони бояться твого мовчання, хіба ти цього не бачиш? Вони вважають тебе винним, синку, лише тому, що ти мовчиш.

ХУАНДІ. Далі..

НАШ СУЧАСНИК. Говори, синку, не мовчи, захищайся: вихваляй їх на весь голос!

ХУАНДІ. Далі! Ми зібрались не для того, щоб слухати цього блазня! Далі!

ДА ГІН-ЄН. Так уже здавна повелося, ваша величність: той, хто захищав невинність перед володарем нашої імперії, завжди був блазнем.

ХУАНДІ. Невинність, кажеш?

ДА ГІН-ЄН. В очах самого блазня, ваша величність. А ми докажемо протилежне.

ХУАНДІ. Цього я й чекаю.

ДА ГІН-ЄН. Буде зроблено. (По дає знак.) Кате Фу Чу!

Під час невеликої паузи, поки всі чекають ката, з'являються ще дві маски й походжають сюди й туди. шіллерівська **Марія Стюарт** і **Понтій Пілат**.

ПІЛАТ. Сидячи в суддівському кріслі, — по-єврейськи габатта, — я запитав його: «Де ж істина?»

ДА ГІН-ЄН. Тихо!

ПІЛАТ. Але перед судилищем виник заколот, і первосвященики голосно вимагали: «Розіпни його! Розіпни його!» Тоді я звелів піддати його тортурам, та, побачивши, що нічого цим не доб'юся, набрав води, помив перед народом руки і сказав, що не винен у пролитті крові цього праведника».

ДА ГІН-ЄН. Тихо там!

ПІЛАТ. А другого звали Варавва, і він був розбійник...

ДА ГІН-ЄН. Тихо там!

ПІЛАТ. ...чи вбивця...

Входить кат.

ДА ГІН-ЄН. Фу Чу, кате!

Мее Лан затуляє руками обличчя.

Ім'ям закону, продовжуємо. Оскільки обвинувачений усе заперечує, не визнає себе винним і не хоче сам себе звинуватити...

НАШ СУЧАСНИК. Таж він німий!

ХУАНДІ. Мовчи.

НАШ СУЧАСНИК. Я це добре знаю!

ДА ГІН-ЄН. Німий?

НАШ СУЧАСНИК. Я в цьому не винен, ваша величність, але виходить смішний парадокс: ви шукаєте Голос Народу, щоб змусити його замовкнути, а той, кого ви заарештували, німий.

ХУАНДІ. Ви гадаєте, я не знаю, де правда?

НАШ СУЧАСНИК. Тим краще, ваша величність, тоді не треба його катувати...

ХУАНДІ (озирається навколо, наче звір, що потрапив у пастку). Німий? Раптово онімів? Після того, як цілих десять літ глузував з мене на всіх вулицях і площах? Та невже ж я ніколи... (Безпорадно дивиться на мандаринів.) Невже ж я не навчив своїх суддів, як треба допитувати, щоб досягти мети?

ДА ГІН-ЄН. До ваших послуг.

ХУАНДІ. Я сказав, далі! Чи, може, ще один німий буде глузувати з мене? Далі.. (Знову сідає.)

НАШ СУЧАСНИК. От бачиш, синку; було б набагато простіше, коли б ти, як і всі інші, вмів лукавити. Твоя мовчанка всіх спантеличила. Зрештою, так ти ще змусиш їх визнати правду.

ДА ГІН-ЄН. Ім'ям закону, продовжуємо. Обвинувачений! Твій смертний вирок уже ухвалено, і наш імператор, чия милість нам така дорога, чекає твого зізнання. Бо такий уже прадавній китайський звичай: смертний вирок не виконується без доведення чи визнання звинуваченим провини. Чого ж ти мовчиш? Відмовляючись признатися у державній зраді, ти, по суті, кажеш, що наш непохвальный імператор, наречений Сином Неба, помиляється, а тому провина твоя по

двійна. Чи розумієш ти, що я тобі сказав? Так от, хоч це вже й не змінить твоєї долі, ім'ям закону я питаю тебе востаннє: чи визнаєш ти себе винним у державній зраді, чи, може, заперечуєш свою провину?

Німий хитає головою.

Це має означати, що ти все заперечуєш?

Німий киває головою.

Це означає, що ти зізнаєшся?

Німий хитає головою.

Не годиться, сину, трусити головою на нашому суді. Відповідай! Запитую тебе востаннє: зізнаєшся чи заперечуєш?

Німий спершу киває, потім хитає головою, знов киває і хитає, дедалі швидше.

Щоб тебе дракон забрав! Кажі вже врешті! Чи ти таки справді німий?

Німий киває головою.

Ваша величність...

ХУАНДІ (а ж підскакує на троні). Катуйте його! Це неправда! Катуйте його! Це така ж брехня, як і все, що він коли-небудь казав. Катуйте його!

НАШ СУЧАСНИК. А що ж він коли-небудь казав, ваша величність?

ХУАНДІ. Мерзенний зрадник, ти гадаєш, ми не знаємо, які думки гніздяться під твоїм паскудним черепом, опудало ти горохове, гольтіпака, голодранець, — ти кажеш, що наш Великий мур, — це спекуляція й що через нього загинуть мільйони! Спробуй це заперечити, якщо можеш!

Німий мовчить.

Я п'явка, кажеш ти, і весь мій двір — кубло п'явок! Ти гадаєш, я цього не чув? Я, Цінь Ши-хуанді, що визволив народи і дав світу мир, я — п'явка, кажеш ти, я висмоктую кров з убогих, я живлюсь плодами вашої праці! Твоєї праці! (С а р к а с т и ч н о с м і є т ь с я.) Ха-ха!

Німий мовчить.

Чого витріщився на мене? Витріщайся, витріщайся! Я змушу тебе замовкнути, базіко нещасний! Хоч тобі зараз і заціпило, я добре знаю, що думають такі, як ти: я не рятівник нашої батьківщини, я поводжуся з народом, як розбійник, як убивця, злодій. Спробуй це заперечити, якщо можеш!

Німий мовчить.

Ти цього не заперечуєш?

Німий мовчить.

Яке зухвальство — кинути мені у вічі: злочинець!.. Яке зухвальство — перед мандаринами мого двору, мені у вічі... Мене, наймогутнішого володаря в світі, ти називаєш боягузом, смішним диваком, дурнем, опудалом, яке лякає самого себе! Ти кажеш, що я тремчу, боюсь почути, що вірні мені люди думають про мене насправді, бо, мовляв, знаю, що вони ненавидять мене, що немає жодної людини в усій моїй імперії, яка не схотіла би плюнути мені в пику, якби могла... (До своїх придворних, спокійно посміхаючись.) Мої вірні, це правда? Я питаю вас цілком відверто: чи є серед вас такий, хто хотів би плюнути мені в пику?

Наперед виходить Брут.

Я маю на увазі своїх сучасників...

Брут повертається назад.

Я питаю вас перед усім світом: чи є тут хоч один такий, хто хотів би мені плюнути в пику?

Всі хитають головами.

Виходить, ви мене любите?

Всі кивають головами.

МЕЕ ЛАН. Тату! Припини! Це ж божевілля. Навіщо це? Адже всі знають, що в твоїх руках влада й сила, тату! А правда зовсім інша. Хто ж цьому повірить? Мені вже несила терпіти. Навіщо це все? Припини, тату, нарешті, цей фарс...

Западає тиша. Один з мандаринів виходить уперед.

МАНДАРИН. Нарешті!

ХУАНДІ. Що ти хотів цим сказати, вірний мій?

МАНДАРИН. Це сказали уста твоєї рідної дитини. Нарешті! Ти сам це чув.

Хуанді оглядається довкола, посміхається. Всі застигли. Хуанді подає ледь помітний знак Да Гін-ену. Да Гін-ен киває катові Фу Чу, а той комусь іншому, і мандарина, перш ніж він устигає збагнути, що сталося, безшумно поволокли зі сцени. Ніхто навіть не ворухнувся, ніби нічого й не сталося.

ХУАНДІ. Я ще раз питаю вас перед усім світом: чи правда це, мої вірні, що ви всі лицемірите, і то тільки тому, що боїтеся моїх катівень?

Всі хитають головами.

А ти, бездомний собако, ти насмілився кинути мені — мені, ви чуєте? — в вічі, що це все від страху перед тортурами. Ти їх спробуєш, клятий брехуне, за те, що брешеш мені в вічі! Ти кажеш, треба бути злодієм, щоб не сісти в мою в'язницю. А той, хто має бодай крихту розуму, кажеш ти, змушений його ховати. А що ти знаєш про розум, шмаркачу? Ти кажеш, що я вбиваю всякий розум, що я — втілення брехні, що я — чума на троні, і хто подасть мені руку, від того тхне падлом, що я — не Син Неба й не людина, а страховисько нашого часу. Спробуй це заперечити, якщо можеш!

Німий мовчить.

Ти цього не заперечуєш?

Німий мовчить.

Ти хочеш, щоб я задушив тебе своїми руками, щоб тобі, базіко, навіки заціпило? Ти, Голос Народу, гадаєш, що я дозволю глузувати з себе в день моєї перемоги... Ти гадаєш... (У нього несподівано сяйнула якась думка.) У тебе батько є?

Німий спершу киває, а потім хитає головою.

Як це розуміти?

НАШ СУЧАСНИК. Його батько поліг на вашій війні.

ХУАНДІ. А мати в тебе є?

Німий весь прояснів і киває головою.

Тоді я звелю катувати твою матір...

Німий падає на коліна, але заплакати не може.

Фу Чу!

Кат виходить наперед.

Це правда, що верзе цей паршивий пес на вулицях і площах усієї моєї імперії? Він каже, що я кат своїх друзів. Я тебе питаю, кате, перед усім світом: чи хоч один з усіх тих, кого ти катував, був моїм другом?

Фу Чу хитає головою.

Ви чуєте?.. (К о п а є Німого ногою.) Ти, Голос Народу, ти це чув?

Мее Лан голосно плаче.

Доволі! По-моєму, все вже зрозуміло. Я, Цінь Ші-хуанді — п'явка, я живлюся вашою працею! Я кат своїх друзів, убивця свого народу, я жену вас на війну, — кидаєш ти мені в вічі! Я сам затіюю війну, кажеш ти, щоб вашу лють спрямувати на інших, щоб урятувати свою шкуру з допомогою вашої любові до батьківщини, кажеш ти мені в вічі! Ти гадаєш, я дозволю заплямувати найсвятіше — нашу війну, нашу боротьбу за мир? Степові пси-варвари, кажеш ти, не зачепили б нас, якби я сам не напав на них. А звідки ти це знаєш? Ти, опудало горохове, що не вміє й газети прочитати, водоносе нещасний, голодранцю — звідки ти знаєш, як воно було б, коли б я не напав на них? Так, звичайно, ми на них напали! (Голос його вже захрип.) Замовкни! Я тобі велю. Мовчи! (Х а п а є Німого за плечі й трясє ним.) Ще одне слово — і я задую тебе!.. (Кидає Німого під ноги.) Тисячі, сотні тисяч людей, кажеш ти, я погнав на смерть за брехню, вони пролили свою кров, стали каліками за імперію божевільного — і ти кажеш це мені в вічі! — пролили свою кров, кажеш ти, за мене! За злочинця! І це сьогодні — в день нашої перемоги! Ти гадаєш, я дозволю тобі глузувати з них, з героїв мого війська, з тисяч і сотень тисяч, які померли за мене — за мене, так! Так, за мене ... (Голос його так захрип, що він уже не може говорити.) Замовкни! Я тобі наказую. (Поточившись, падає на трон.) Катуйте його! Це він. Катуйте, поки не признається! Я не хочу його більше чути. Катуйте, поки він сам не почує, як тріщать його кості!

Кат Фу Чу тягне Німого зі сцени.

Я розхвилювався, мої вірні слуги, ви чули, що сказав цей наклепник — годі вже про це! То був наш останній ворог... Мої вірні, ви зібралися в цей великославний день на свято, ходімо до столу, почнемо бенкет!

Хуанді насилу встає з трону. Грає музика. Він виступає під руку з Клеопатрою, а за ним увесь його двір іде балетним маршем. На сцені лишаються Мее Лан у сучасному вбранні й Наш Сучасник.

19

НАШ СУЧАСНИК. Ти зневажаєш мене?.. Ти розчарована... А чого ти від мене ждала?

З'являється Д о н-Ж у а н і вклоняється Мее Лан.

МЕЕ ЛАН. Дякую, пане, я не танцюю бугі-вугі.

ДОН-ЖУАН. О, вибачте. (Вклоняється і виходить.)

МЕЕ ЛАН. Ти знаєш, що він німий.

НАШ СУЧАСНИК. Так.

МЕЕ ЛАН. І ти дозволив, щоб його катували, ги, кому все відомо?

НАШ СУЧАСНИК. Я? Дозволив?..

МЕЕ ЛАН. Ти знизуєш плечима. І це все! Знизати плечима й запалити ще одну цигарку, коли катують німого й змушують його плакати! Ти єдиний можеш говорити, але стоїш і мовчиш!

НАШ СУЧАСНИК. А що ж я можу зробити?

МЕЕ ЛАН. Ех ви, всезнайки! Час і простір — єдині. Яка втіха! Теплова смерть світу: як це захоплює! А швидкість світла неперевершена: як це цікаво! Енергія дорівнює масі, помноженій на швидкість світла!

НАШ СУЧАСНИК. ...у квадраті.

МЕЕ ЛАН. І що ж з усього цього виходить, вчені мудрагелі? Ви тільки вмієте знизувати плечима й запалювати нову цигарку в той час, як катують людину...

НАШ СУЧАСНИК (трохи помовчавши, раптом кричить). Але що ж я можу вдіяти?! (Машинально виймає цигарку й провадить зовсім спокійно.) Його катують. Я знаю. Так само, як до нього кували тисячі інших людей. Спершу пальці в лещата, потім кий з гвіздками, потім на дибу, де йому так пошматують жили, що він більше й рук не підведе, далі — розпечений дріт, а на закуску ще костоломка, повторення всього спочатку — все це, я знаю, існує й досі. І чи ми плачемо, чи сміємося, чи ми танцюємо, спимо, читаємо — мабуть, не минає й години, щоб когось не кували, не мордували, не мучили, не ганьбили, не вбивали. (Виймає цигарку з рота.) Хіба хтось із нас, інтелігентів, зміг бодай раз відвернути ту чи іншу фатальну подію, знаючи про неї наперед? Ми вміємо писати книги й промовляти, навіть мужньо промовляти про те, що далі так тривати не може! А воно собі триває, як і тривало! Найвидатніші вчені підносять свій голос: кобальтова бомба, яку ми маємо винайти, означатиме кінець людства! А проте над кобальтовою бомбою все ж таки працюють. (Знову бере в рот цигарку і клацає запальничкою.) Твоя правда, Мее Лан: знизати плечима й запалити ще одну цигарку — це все, на що здатен нині наш брат. (Закурює цигарку.)

МЕЕ ЛАН. Не мовчи! Кажі що-небудь!

Наш Сучасник затулюється цигаркою.

Ти що, не чуєш?

НАШ СУЧАСНИК. Що?

МЕЕ ЛАН. Ти справді не чуєш? Крик німого, якого катують! Він кричить, беззахисний, не має голосу, а кричить! А ти чуєш тільки самого себе. Я не хочу знати того, що знаєш ти. Чому ти не плачеш? Ти, з своїм глухим знанням. Чому ти не кричиш за нього. Ні! Я ненавиджу тебе!

НАШ СУЧАСНИК. Мее Лан...

МЕЕ ЛАН. Я ненавиджу тебе! (Падає в крісло.)

НАШ СУЧАСНИК. А ти... Що ж зробила ти особисто? Я бачу, ти переодяглася. Ти хочеш бути сучасною дамою. І все ж таки й досі вимагаєш чуда від чоловіка. Ти ж тут була так само, як і я. Чому ти не врятувала його? Так, ти страждала, плакала й поклала надію. На кого? На інших — на мене, бо я чоловік. А чого ж ти домоглася сама? Ми всі — люди. І я тебе питаю: що зробила ти особисто? Ти переодяглася — і це все.

Мее Лан схлипує.

Ти ненавидиш мене...

МЕЕ ЛАН. Так!

НАШ СУЧАСНИК. Не розумію, як ти собі уявляєш любов. Ти сподівалася, що зможеш пишати мною, і раптом побачила: я не можу змінити світ...

МЕЕ ЛАН. Ти не чоловік!

НАШ СУЧАСНИК. Бо не дав себе вбити тут на місці. Цього ти чекала від мене? Моя смерть теж не змінила б світу, бо на світі й так доволі трупів, але тоді б ти повірила, що я справжній чоловік — мертвий, але чоловік. (Глузливо сміється.) Отже, ти так і лишилася китайською принцесою.

Мее Лан одвертається.

Ти молода. Ти надто молода. Ти ще вмієш надіятись, Мее Лан, але надія — не міра наших діянь чи бездіянь; ти ще не знаєш життя, світу...

Входять два чоловіки з сигарами в руках, один у фракці, другий — у візитці.

ФРАК. Прекрасна сигара!

ВІЗИТКА. Правда ж?

ФРАК. Ви вже розмовляли з Лоенгріном?

ВІЗИТКА. А він хіба теж тут?

ФРАК. Так. Тут зібрано всіх, хто належить до культури.

ВІЗИТКА. А який же він собою?

ФРАК. Лоенгрін? Коли не співає, то чудесний хлопець.

ВІЗИТКА. Я розмовляв з Марією Стюарт.

ФРАК. О!..

ВІЗИТКА. Люди кажуть, що культура нині занепала. Але ж ми стільки знаємо всього. Ця Стюарт — вельми витончена особа. А втім, я ніяк не можу зрозуміти, що в них за мова така, в тих класиків! Шкода, що тут нема моєї дружини — вона жити не може без класиків, каже мені, і воно справді так.

Обидва ввічливо кивають головою, вітаючись з рештою гостей.

Ви не знаєте, що це за один, он той римлянин, який весь час поглядає в наш бік?

ФРАК. Звичайно, знаю!..

ВІЗИТКА. Правда?

ФРАК. Це теж класик...

Брут підходить ближче, тримаючи в руці газету, згорнуту, мов аркуш пергаменту.

БРУТ. Послухайте мене, о громадяни!

Похмурим я здаюся вам, так знайте ж:

Моя тривога не від тих мужів,

Що мають громадянські почуття.

Вона — від суперечливих думок

Про ту нову, відновлену державу,

Яку любив я більше, ніж себе.

І те, що я не висловив уголос,

Відбилось тінню на моїм обличчі.

ФРАК. Гм...

БРУТ. Наш час важкий. Та ця газета ваша —

Її ви загубили — надихає

(Коли я добре зрозумів її)

Мене на те, щоб враз, без зволікань,

Палкому серцю звирившись, піти

Із вами. Що ви будете робити?

Коли я зрозумів газету вашу,

Ви — спільники мої, мої брати,

Шляхетні промисловці; друзі Риму,

Готові право і добро громади,
Як я, з любов'ю мужньо захищати
Й піти на смерть за волю. Громадяни!
Я добре зрозумів газету вашу?

ВІЗИТКА. Так, так, звичайно...

БРУТ. Я звуся Брутом.

ВІЗИТКА. А-а...

ФРАК. Як він сказав?

ВІЗИТКА. Брутом.

ФРАК. Гм...

БРУТ. Я прочитав, що знавісніла чернь
Загрожує Республіці розгромом,
Загрожує тому, що гордо зветься
Свободою і Ладом. Вибух люті
Змете усе (а втім, я розумію
Цю лють, коли повсюдні зловживання
Оточують тебе). Це — самогубство.
Що можна вдіяти задля добра громади?
Про що ви радитесь? Приховуєте що?
А заколот — мов полум'я під вітром,
Що рветься то ліворуч, то праворуч.
Ви чуєте, як гуготить вогонь?
Що буде? Лихо йде на нас усіх,
Воно незламне стане, як стихія,
Якщо рішучість мужніх (навіть проти
Найближчих друзів) із землі не вирве
Коріння, звідки заколот росте.
Вам це відомо? Так чого ж їм треба?

ФРАК. Підвищення платні. Чого ж іще?

БРУТ. Не думайте, о друзі, ніби я
Глупоту захищаю, бо я ворог
Всіх заколотів. Я лише питаю,
Що заколот породжує і живить?

ВІЗИТКА. Про підвищення платні не може бути й мови, це вже твердо!
Бо до чого все це призвело б? До інфляції. Але ви спробуйте втовкмачити це
масам! Не кажучи вже про те, що нас ніщо до цього не присилує: поліція зав-
жди підтримає порядок.

БРУТ. Я вашої не знаю конституції,
Але (я так газету зрозумів)
Цей край — республіка...

ВІЗИТКА. Авжеж — і сама справжня...

ФРАК. Ще б пак!

ВІЗИТКА. Та ще й яка!

ФРАК. І в ній ми не дозволимо нічого змінити!

БРУТ. Це Брутові приємно чути.

ФРАК. А що стосується виробничих рад, то до них уже й зовсім зась!

БРУТ. Я вашої не знаю конституції,
Та сподіваюся, що поліцаї —
То не тілохранителі тирана,
Що тут панує. Сталось б таке —
О вічні боги! — тоді, братове,
Ми б руки в Цезаря крові скупали
По самі лікті! Гей, фарбуйте кров'ю

Мечі й виходьмо на широку площу
Й, вимахуючи зброєю в крові,
Гукнімо: Визволення! Мир! Свобода!

Фрак і візитка запитливо дивляться один на одного.

ФРАК. Якщо вам не важко, пане... бо тут нас можуть почути... (Відводять свого «класика» в бік.)

БРУТ. Давайте руки, ви, а потім ви...

Всі троє зникають. На сцені лишаються Мее Лан і Наш Сучасник, які зовсім не помітили інтермедії з Брутом, що пройшла на авансцені.

НАШ СУЧАСНИК. Чого ти чекала від мене? Я тебе питаю: чого?.. Я міг його врятувати, так ти гадаєш? Мені досить було лише озватись, тільки сказати: «Я і є саме той, кого ви шукаєте. Відпустіть цього бідолаху-водоноса, він не Голос Народу, бо він же німий. Беріть мою голову, будьте ласкаві! Я інтелігент, такий собі пересічний інтелігент, доктор юриспруденції, неодружений, поки що без посади (бо я звільнився з посади, застрахувавши своє життя), маю квартиру з двох кімнат без ванни, співпрацюю в кращих журналах (які не можуть платити своїм кореспондентам), курю цигарки, позапартійний, дилетант у фізиці, історії й теології, беріть мене, як Голос Народу! Я вас прошу, не смійтеся! Або прийміть мене (в розпродажу ваших титулів та почестей) за голос розуму, мені однаково, моя голова нічого вже не змінить у ході історії, отож візьміть її, кати, я вас прошу. Інакше я перестану бути чоловіком в очах цієї дівчини! Змилюйтеся надо мною, кати, відрубайте мені голову й покажіть цій дівчині, хто я!»

Мее Лан підводиться з крісла.

Ти цього чекала від мене?

МЕЕ ЛАН (б е р е ц и г а р к у). В тебе є вогонь?

НАШ СУЧАСНИК. Хіба можна вибирати мучеництво, як вибирають фах? І все ж таки ти маєш рацію. Я знаю! Якщо розум хоче творити історію, йому нічого не залишається, як стати жертвою самого себе...

МЕЕ ЛАН. У тебе є вогонь?

НАШ СУЧАСНИК. Ти мовчиш?

МЕЕ ЛАН. Я бачу, що ти говориш, але не чую твоїх слів. Я чую тільки Німого. Він — єдина людина в цьому царстві привидів.

НАШ СУЧАСНИК (виймає запальничку, але ще не підносять Мее Лан вогню). Можливо, я справді боягуз. Інакше я знав би, що мені зробити. А так я не знаю...

З'являється **Дон-Жуан**.

ДОН-ЖУАН (у к л о н и в ш и с ь). Цього разу, принцесо, не бугі-вугі.

Мее Лан іде з ним танцювати.

НАШ СУЧАСНИК. Мее Лан!.. Мее Лан!..

Мее Лан танцює з Дон-Жуаном, і за мить обоє зникають зі сцени.

20

Входить **Хуанді**, в одній руці у нього келих, на другій повисла **Клеопатра**, за ними почет напідпитку.

ХУАНДІ. І все ж таки, моя люба дівчино, мур — це мур, і тому я кажу: — **гякі!** — я кажу: ми його збудуємо! Ще завтра, ще сьогодні, ще вчора... Чого ви

регочете? Мур, що захистить нас від усякого майбутнього, від змін, кажу я вам!.. Гик! Мене розбирає той ваш напій, але становище серйозне, дуже серйозне, мої вірні, тому я кажу... Клеопатро, де ти? Вип'ємо! Ванлі-чань-чень, кажу я, і все, що ним оточене, це республіка, свобода й культура — гик! — це ми, а те, що поза ним... Мої вірні! Вип'ємо за велич нашого муру, як про нього написано в книгах, мої вірні, тобто як буде написано колись, а зараз мені здається, що ми зробили діло, яке вже тисячоліття тому... певною мірою... що закладнали справу — гик! — яка вже розпалася... тобто, що наше майбутнє — певною мірою — гик! — уже позаду... (Сідає на трон.) Цокнемось... (Цокається з Клеопатрою.)

Вибух сміху, потім западає раптова тиша.

ХУАНДІ. Що це?

Вдалині чути кулеметну стрілянину.

Мені здається, мої вірні, що мене нудить. Усе життя я пив молоко й фруктові соки, щоб ясно бачити, як належить Синові Неба, не курив, щоб краще бачити. Що таке, по-нашому, великий порядок і остаточний порядок... (Несподівано починає реготати.) А втім, мені дуже весело!

Вдалині чути кулеметну стрілянину.

Що там таке?

Входить **Наш Сучасник.**

НАШ СУЧАСНИК. Це повстання.

ХУАНДІ. Повстання? Тобто як?!

НАШ СУЧАСНИК. Від народу, панове, можна чекати всяких несподіванок. А хто такий народ? Ми всі, коли сусіда нашого заарештовують і ведуть, ховаємося за порт'єру. Починаємо всіляко уникати сусідів. Але марно. Одного чудового ранку, десь близько четвертої години, забирають вашого батька; ще одна хвиля змиває вашого рідного брата. І все ж щоразу, тільки-но над цим краєм сходить сонце, вам здається, ніби нічого не сталося, навпаки: газети повідомляють про небачений урожай рису. І друзі, хоч і не знають, чи живий ще їхній приятель, не цікавляться ним, щоб не забрали їх самих. І всі, хто лчшився, живуть собі безтурботно, і таким чином у країні справді панують мир і спокій... І раптом ще одне повстання. Чому? Для цього досить найменшої дрібниці: якогось невідомого, простодушного німого катують...

ХУАНДІ. Простодушного?

НАШ СУЧАСНИК. ...і народ, який залякували десятиліттями, безстрашно виходить на вулицю, вшановуючи пам'ять полеглих. Але народ, панове, не має голосу, якщо ми йому не позичимо, хтось із нас!

ХУАНДІ. Що він верзе?..

НАШ СУЧАСНИК. Візьміть мене, панове, як Голос Народу!

ХУАНДІ. Ого!..

НАШ СУЧАСНИК. Так, так.

ХУАНДІ. Ти — Мін Ко? Ти?

НАШ СУЧАСНИК. Не більше, ніж перший-ліпший твій підданий.

ХУАНДІ. Він гадає, що я п'яний?..

НАШ СУЧАСНИК. Щоб почути думку народу, припиніть катувати німого! Я скажу вам її. Слухайте!

ХУАНДІ (о з и р а є т ь с я д о в к о л а). Де ж це Фу Чу?

ФУ ЧУ. Я тут. (Ступає два кроки до Нашого Сучасника.)

ХУАНДІ. Ми тебе слухаємо, кажи.

Наш Сучасник стоїть перед великим гуртом людей, розташованих півколом, до якого приєдналися і маски. В нього типова постава інтелігента-промовця: говорить неголосно, зовсім без пафосу, трохи стримано, але не бентежиться, від збудження часом усміхається або мгне цигарку, але вся його серйозність — у самій суті промови.

НАШ СУЧАСНИК. Те, що я хочу вам сказати, — банальна істина, її ви можете прочитати в першій-ліпшій газеті... Ми живемо, панове, в епоху водневої, вірніше, кобальтової бомби, а це, не заглиблюючися в тонкощі сучасної фізики, означає ось що: той, хто сьогодні править, як тиран — байдуже, в якій точці нашої планети, — той тиран усього людства. Він тримає в своїх руках, — і це вперше за всю історію людства, — засіб, що може з примхи, яка видається вам абсурдною, проте в невротів трапляється досить часто, знищити все живе на Землі.

Чути сміх поодиноких скептиків.

Панове, я не маю наміру робити перед вами відкриття, я лише нагадаю деякі дані з медицини, до речі, вже опубліковані. Обстеження, наприклад, людей, що вціліли в Хіросімі, — причому в Хіросімі, якщо можна так висловитися, ми мали справу з поганенькою бомбою, розрахованою лише на вибуховий ефект, — виявило в жінок непоправне пошкодження генів, яке виключає або принаймні ставить під сумнів появу гідних людини нащадків. Я не буду вдаватися в подробиці, але, як уже сказав, тут ідеться про непоправне відмирання певних спадкових органів, котре може призвести до появи всяких виродків, особливо до появи недоумкуватих. Порівняно з Хіросімою, знищення дітей у Віфлеємі, де могли знищити всіх наявних на той час дітей, але не дітей майбутнього, хоча й не було ідилією для тих, кого це торкнулося, проте для людства в цілому це не така вже й значна подія...

Чути голоси обурення.

Коротше кажучи, вперше в історії людства, — бо досі тиран, спалюючи свій Рим, спричиняв катастрофу виключно локального значення, — вперше, — і тому, панове, нам тут уже не зарадить ніякий історичний досвід! — ми стоїмо перед вибором: бути чи не бути людству взагалі. Всесвітній потоп став рукотворною річчю. З технічної точки зору він перестав уже бути проблемою. Чим більше ми можемо здійснити своїх бажань завдяки розвиткові техніки, тим безпораднішими постаємо ми голі, як колись Адам і Єва, перед питанням: чого ми хочемо? Перед питанням морального характеру... І коли ми вирішимо: людство повинне жити! — тоді про ваш спосіб творення історії не може бути й мови. Ми більш не можемо терпіти суспільства, яке вважає війну неминучою, це цілком ясно.

ХУАНДІ. Що він меле? Що про мене вже не може бути й мови?..

НАШ СУЧАСНИК. Бо війна — це все одно, що всесвітній потоп.

ХУАНДІ. Oго!..

НАШ СУЧАСНИК. З вашого дозволу, панове, я зверну вашу увагу ще на одну річ: від радіації не врятує ніякий ковчег.

ХУАНДІ. Він гадає, що я п'яний!.. Я ще маю владу! Що таке радіація? І взагалі — хіба я якийсь недолюдок? Чому це я не маю права на радіацію? Це що, мені вже не довіряють?

Наш Сучасник мовчки дивиться на Хуанді.

По-твоєму, я тиран?

Фу Чу спокійно, майже машинально готує зашморг, очікуючи наказу імператора.

Чому ж ти не відповідаєш?

НАШ СУЧАСНИК. Наскільки мені відомо, ще жоден тиран у світі не дозволяв називати себе тираном: ця посада жаданіша, ніж титул.

ХУАНДІ. Відповідай: тиран я чи ні?

НАШ СУЧАСНИК. А що тут робить цей кат? Він що, має довести протилежне, коли я скажу «так»?

ХУАНДІ. Я тиран чи ні?

НАШ СУЧАСНИК (мимоволі закурює цигарку). Так...

Фу Чу накидає йому на шию зашморг
ХУАНДІ. Не чіпай його!..

Фу Чу знімає зашморг.

Кажі далі! Я доведу тобі протилежне. Кажі! Я дуже ціную твій розум.

НАШ СУЧАСНИК. Я вже сказав усе, що мав сказати.

ХУАНДІ. Ми радо вислухаємо тебе.

НАШ СУЧАСНИК (спантеличений поведінкою й усмішкою Хуанді, озирається навколо як людина, з котрої глузують, потім провадить невимушено). Смійтеся з мене, панове, глузуйте! Я бачу те, що бачу, що може бачити кожен, хто хоче бачити, — я бачу нашу Землю, яка вже обернулася на планету без життя й пливе в німій темряві всесвіту; її ще освітлює сонце, проте жодна істота вже не відчуває тепла сонячних променів, і мертвий її ясний день; я бачу тіні її гір, блакить морів, мертвих морів, бачу хмари, мов сріблясту цвіль, і мертві всі країни, бліді, як місяць, безплідні й голі; наша Земля — безживне небесне тіло, як мільярди інших небесних тіл, обертається в порожнечі; я бачу колишні вогнища цивілізації, загублені оазиси часу: Грецію, Італію, Європу! Бачу, як мандрівний ранок приходив до них, але ніхто не зустрічає його, жодна пташка, жодна дитина, жоден голос не вітає його — не чути навіть плачу. Ніщо. Вирують води, лютують морський прибій і вітер, але беззвучно, бо їх не чує жодне вухо, і барви — такі ж, як оце зараз тут: блакить повітря, зелень брунатної землі, біле чи пурпурове ваше вбрання, жовте чи кармінне — все безбарвне, бо жодне око не бачить його! Глухий і сліпий, як і все довкола, сам господь, сліпий і ні на що не здатний, бо втратив силу творення; без відображення довколишнього світу в очах смертних людей, без нашого усвідомлення часу він не існує — цілі континенти, які виринули з вічності й засяяли завдяки свідомості — Азія, Європа, Америка, — без свідомості, без чуття, без життя, без розуму, без людей і без богів!

Усі мовчать.

ХУАНДІ. Браво... Браво! Оце так поезія! (Плеще в долоні.)

Оплески підхоплюють усі на сцені, і поступово вони посилюються, як на концерті або виставі.

ХУАНДІ. Де ж Да Гін-єн?

ДА ГІН-ЄН. Я тут. (Підходить і стає на місце ката.)

ХУАНДІ. Зачитай йому грамоту!

ДА ГІН-ЄН (розгортає грамоту). «Чого було б варте наймогутніше царство на землі, царство, яке перемогло всіх варварів, без блиску сонця, розуму мудреців і краси мистецтва? Тому в нас існує стародавній звичай шанувати й винагороджувати митців, які втішають наш слух. І тому ми проголошуємо:

Бій барабанів.

Першою премією Конфуція, встановленою нашим Першим Великим, непохібним імператором Цінь Ші-хуанді, нареченим Сином Неба, якою нагороджують митців, котрі вміють показати світові, що його чекає, коли він наважиться

з нами ворогувати, — цією премією в цю священну годину ми вшануємо чоловіка, який зумів так влучно й захоплююче сказати всю правду тиранам поза Китайським муром».

Бій барабанів.

ХУАНДІ. Почепіть йому на шию золотий ланцюг!

Да Гін-ен вішає Нашому Сучасникові на шию золотий ланцюг.

Хай живе наш лауреат!

Євнухи підіймають Нашого Сучасника й садовлять собі на плечі.
Він затуляє руками обличчя.

УСІ. Слава! Слава! Слава!

КЛЕОПАТРА. І поцілунок від мене...

Веселі вигуки змінюються реготом, усі підносять келихи, лунають фанфари. І раптом усе заглушає панічний крик.

21

Вбігають повстанці — чоловіки з пов'язками на руках і з автоматами; з залу їх видно тільки тепер, коли гості кидаються врозтіч. Хуанді лишається сам один, і усмішка ще блукає на його обличчі.

ХУАНДІ. Хто ви такі?

Наперед виходить принц, тепер уже в сорочці й штанях.

ПРИНЦ. Оце він і є — ваш «син неба»! Ледве тримається на ногах...

ХУАНДІ. Мій принц?

ПРИНЦ. Я вже не принц!

ХУАНДІ. І в такому вбранні...

ПРИНЦ. Розстріляйте його!

НАШ СУЧАСНИК. Стій!

ПРИНЦ. Плі!

НАШ СУЧАСНИК. Стійте! Заждіть хвилинку. (Виводить з натовпу китайську матір.) Це мати!

На сцені западає тиша.

Вони видають себе за визволителів твого сина... (До повстанців.) Хіба ви не бачите, що тут відбувається? Ваш принц, що тепер удає з себе слугу народу, як це здебільшого буває під час військових путчів, цей уроджений генерал, котрий пожертвував тридцятьма тисячами солдатів, щоб себе самого зберегти для нових діянь після війни, звісно, буде радий, коли Голос Народу, яким він зловживає, лишиться німий!

ПРИНЦ. І цього теж! Розстріляти їх! Усіх розстріляти!

НАШ СУЧАСНИК. Вам знайомий цей персонаж — його так легко впізнати. Та нещасний народ завжди впізнає його тоді, коли вже пізно!.. Єдина надія в цій грі, остання надія, яку я ще бачу, — це ти! (Підходить до Матері.) Ти — китайська мати, добра й убога мати, яка гадає, ніби не грає ніякої ролі в історії цього світу, так?

МАТИ. Так, пане, гак...

НАШ СУЧАСНИК. Адже ти розповідала мені про свого сина, що він німий?

МАТИ. Так, паночку, гак...

НАШ СУЧАСНИК (подає знак рукою праворуч). Прошу.

Фу Чу вносить закатованого Німого.

МАТИ. Вань!

НАШ СУЧАСНИК. Це твій син?

МАТИ. Мій Вань! Мій бідний Вань...

НАШ СУЧАСНИК. Скажи, мати, перед усім світом, що ти знаєш! Потверди перед усіма, що він німий!

МАТИ. Що вони з тобою зробили, Вань? Хто потрощив тобі пальці? Хто викрутив тобі руку? Мій бідний Вань, мій любий Вань! Мій дурненький Вань! Ти не впізнаєш мене? Хто тобі попик язика? Хто зідрав шкіру з твоїх рук? Сину мій, кров моя, дай я тебе поцілую! Тобі не слід було виходити наперед: чом ти не послухав свою матір? О, Вань, сину мій, поглянь на мене! Чому ти не послухався мене?.. О, Вань! О, Вань!..

НАШ СУЧАСНИК. Заспокойся, мати.

МАТИ. Завіщо ж вони таке з тобою зробили?

НАШ СУЧАСНИК. Це вже більше ніколи не повториться. Не повториться, якщо ти перед усім світом скажеш правду, що твій син німий. Адже це правда?

МАТИ. Так, паночку, це мій син...

НАШ СУЧАСНИК. Він не Мін Ко, не той чоловік, який складав різні приповідки. Потверди це!

МАТИ. Приповідки?

НАШ СУЧАСНИК. Що він не міг цього зробити, бо він — німий!

МАТИ. Вань... що ж ти накоїв?

НАШ СУЧАСНИК. Він нічого не накоїв.

МАТИ. Вань!

НАШ СУЧАСНИК. Скажи нам правду. Потверди одним словом, що він німий.

МАТИ. Невже ж я тебе не знала, Вань? Я завжди думала, що ти дурненький. Вань, мій бідний Вань! Це правда, що ти складав ті приповідки?

НАШ СУЧАСНИК. Але ж, добродійко...

МАТИ. Мій син не дурник!

НАШ СУЧАСНИК. Цього ніхто й не каже...

МАТИ. А чому він і справді не міг цього робити? Сину мій! Ти складав ті приповідки?

НАШ СУЧАСНИК. Це неправда...

МАТИ. О Вань, мій любий Вань, мій нещасний Вань, синку мій, чого ж ти не сказав своїй матері, мій гордий Вань, що це ти складав ті приповідки?

НАШ СУЧАСНИК. Але ж це неправда!

МАТИ. А чому мій син не може бути справжньою людиною?

НАШ СУЧАСНИК. От баба...

МАТИ. Так, це він і є той Мін Ко! Так! Так!

Повстанці з радісними вигуками підіймають замученого й виносять.
На сцені трохи стихає, бо раптом з'являється Мее Лан з непокритою головою, в подертій сукні.

МЕЕ ЛАН. Це я, принце.

НАШ СУЧАСНИК. Мее Лан?!

МЕЕ ЛАН. Я впала жертвою сили, покликаної вами. Я вже вам казала: я не буду вашим щастям. Я прийшла.

ПРИНЦ. Вперед!

Ніхто не зрушує з місця.

ПРИНЦ. Вперед! Той, хто рятує світ, не повинен зважати на поодиноких осіб! Вперед!

НАШ СУЧАСНИК. Стійте!

ПРИНЦ. Розстріляти їх!
НАШ СУЧАСНИК. Стійте, кажу вам!
ПРИНЦ. Усіх! Усіх!

Лунають постріли, світло на хвилину гасне, чути крики, зойки, а коли світло спалахує знову, на сцені вже нема нікого. Куліси попадали, і сцена оголилася: видно рушійні механізми. Долинає приглушений гомін юрби. Входять Брут і ще дві маски, оглядають руїни.

22

ФРАК. Що ви на це скажете?

ВІЗИТКА. Що скажете ви тепер?

БРУТ. Чернь знавісніла, я це розумію,
Та зле, як мають пристрасті й інстинкти
Той самий корінь, що і тиранія.
Пожадлива, дурна і полохлива,
Вона злочинством злочин усуває —
І кров'ю заливає сподівання
Свободи, права і добра громади.

ВІЗИТКА. Це правда, так воно і є.

БРУТ. Бо вже на шиї збуреного люду
(Його могутність довго зневажали,
А він розбив зухвалу тиранію)
Сів керівник новий — новий гнобитель.

ФРАК. Принаймні це колишній генерал.

ВІЗИТКА. Та правда.

ФРАК. З генералами ще можна порозумітися.

ВІЗИТКА. Ваша правда.

ФРАК. Все-таки в них є певна традиція.

БРУТ. (О ти, Октавій, ти, о Марк Антоній,
Чи часто нам стрічатись при Філіппах?)

ВІЗИТКА. Як ви сказали?

БРУТ. Пусте! Мені згадалося минуле...

ВІЗИТКА. А як ви оцінюєте наше нинішнє становище?

БРУТ. (Я скривдити Антонія не хочу,
Він був противник іншого масштабу,
Він особисто був на полі бою!)

(К ладе руки на плечі своїм співрозмовникам.)

Я раджу вам: розрадьтеся. Той спосіб,
В який провадите ви бізнес, браві хлопці,
Шляхетні промисловці, друзі Риму,
Брут знає добре. І хіба цей спосіб
Не виправдав себе? Як випещені ви!
Чому б тремтіти вам? Що ж до народу,
Подумайте: як зможе цей народ
Чи тут, чи там звільнитися від вас,
Від тиранії вашої? Якщо
Він хоче волі — так! А що, як ні?

ФРАК. Ви гадаєте...

БРУТ. Як хліб насущний, я гадаю, вам
Потрібні кривда, і пиha, й сваволя
Тих інших, що великими їх звуть.

Хто терпить утиск і несправедливість,
Здається сам собі (тому, що терпить)
Таким вже справедливим й вимагає
Того, чого ніколи сам не дасть.
Про це я часто думав. Що, не так?

ВІЗИТКА. Дуже цікаво...

ФРАК. Справді...

ВІЗИТКА. Якщо дивитись на це з точки зору психології...

БРУТ. А як же сталося, що такі, як ви,
Вже два тисячоліття після того,
Як Цезар справедливо був убитий,
Гладкі й поважні стоїте на сцені,
Цезарелюбці...

ВІЗИТКА. Ви гадаєте...

БРУТ. Гадаю я: розрадьтесь! Ви безсмертні,
Шляхетні громадяни-хижаки.
Хай вас цієї ж миті хтось заколе...

(Вихоплює раптом два кинджали.)

(Таким жорстоким з досвіду я став).

(Зненацька коле їх кинджалами в животи.)

Розрадьтесь! Вам при владі бути завше.

Обидві маски, що досі з тривожною недовірою слухали свого «класика», хапаються за ті місця, де стримлять кинджали; а Брут, ступивши два кроки вперед, звертається до Нашого Сучасника, який щойно з'явився на сцені.

БРУТ. Ну, що там?

НАШ СУЧАСНИК. Ми не будемо грати далі!

БРУТ. Чому?

НАШ СУЧАСНИК. Бо весь цей фарс повторюється знову із самого початку...

23

Як і на початку вистави. з'являються Ромео і Джульєтта, грає та сама музика.

ДЖУЛЬЄТТА. Не поспішай! Не скоро буде ранок.
Співав не жайворонок — соловейко
Піснями вухо сторожке стривожив.
Щоночі у гранатовому листі
Щебече він. Повір мені, коханий,
То соловейко.

РОМЕО. Ні, мене врятує

Лиш поспіх, бо загаєння — загибель.

ДЖУЛЬЄТТА. Чи віриш ти, що зійдемося ми знову?

З правого боку входить офіціант у фракці.

ОФІЦІАНТ. Дозвольте запросити вас, панове; зараз гратимуть полонез.
Панове, вас чекають. (В и х о д и т ь.)

ДЖУЛЬЄТТА. О господи, віщує серце жах!
Пташиний спів і тихий шурхіт листя
Мене лякає: стрінемося чи ні?

У світі зловорожому коханці —
В країні свар чужих сумні вигнанці.
На жодну мить не відступає страх,
І в кожному цілункові отрута,
Бо кожен поцілунок лічить смерть.
Кохання муко! Ти — блаженна мука!
Ми повні щастям, наче страхом повні,
Ми знаємо, що світ наш нетривкий.
Де місце є для нашого кохання?
Могла б я жити до Страшного суду,
І кожен подих був би повен щастя,
Без жодної сльози, без мук сердечних.
Не звабив би мене бажання біль
І не сказала б я ніколи: «Ні!
Цей світ уже таки набрид мені!»
Пташиний спів і тихий шурхіт листя
Мене так радує. Глянь: місяць блідне!
І світлі промені зірок тьмяніють,
Осяяні блакиттю сходу. Бачиш:
Ріка — світання несміливе люстро,
Пташки, що змерзли у нічному вітті,
Вітають співом перший промінь ранку,
Хмаринка спалахне в вогні й розтане,
Під першим поцілунком сонця роси
Засяють — нетривкі окраси трав,
І тінь втече під камені й кущі.
О день! О незбагнений подарунок!
О світло! Любе світло! О вітрець,
Що будить барви й пахощі квіток, —
Все надто гарне, щоб насправді бути.
Про те, як пахне листя, тиха згадка,
Про ягоди, солодкі, мов уста,
Про мушлями багате море згадка,
Про все, що є, велике чи мале,
Про гру з метеликом, легку, безжурну,
Про підвіконня в теплій зливі сонця
І про німе каміння, що рука
Торкає німо. Про моє обличчя
В яснім ставку. Про голос і лице
Коханого, про той єдиний день,
Що все стоїть в очах моєї туги —
Цього доволі для блага: жити!
Ми любимо тебе, не згинеш ти,
О любий світе! О жорстокий світе!

З лівого боку входить офіціант у фракці.

ОФІЦІАНТ. Панове, на вас чекають. (В и х о д и т ь.)

РОМЕО. Якби хоч знати — де ми! — і коли?
В костюмах міль, і нафталіном тхне.
Вони немовби й мертві, а говорять,
І все у колі крутяться в танку.
Фігурки на курантах так танцюють,
У колі крутяться отак якраз.

ДЖУЛЬЄТТА. Устань, коханий, і тікаймо звідси!
РОМЕО. Куди?

Танцюючи полонез, виходять на сцену **маски**. Вони рухаються, як фігурки на старовинних дзигарях: кожна фігура, опинившись перед глядачами, починає промовляти, потім обертається і пливе далі.

НАПОЛЕОН. Кажуть, що мені не можна повернутись! Навіщо ці балачки? Росію треба розбити. Тоді була страшенно люта зима. Я поведу вас проти Росії...

ІНґОНЮ. Я — дівчина з Сени, особа без імені. Люди знають лише мою посмертну маску: її можна купити в першого-ліпшого лахмітника. А життям нашим ніхто не цікавиться...

ПЛАТ. Я не люблю судити. Як я можу вгадати, де правда? Я не винен у пролитій крові того праведника...

МОНАРХ. Я знаю тих еретиків, я їх спалив тисячі й сотні тисяч, я своє зробив...

ДОН-ЖУАН. Я шукаю раю. Я молодий. Я хочу жити — і більш нічого. Я шукаю незаймане...

БРУТ. Це означає, що безсмертна дурість,
Вона вертає й тріумфує знов.
Це мов кошмарний сон, я бачу, бачу...

КЛЕОПАТРА. Я — Клеопатра, я жінка, що вірить у переможців; я люблю переможців, люблю мужів, які творять історію, і взагалі чоловіків...

КОЛУМБ. Я не розумію: це називають Америкою, кажуть, те, що я відкрив, — не Індія, не істина...

РОМЕО. Джульєтто! Буду при тобі цю ніч.

ДЖУЛЬЄТТА. Ромео! Любий мій Ромео!

РОМЕО. Чи можуть люди в пазурах у смерті
Зазнати щастя? О моя дружино!
Вже скоро стане цвинтарем весь світ.
Беріть останню здобич, очі! Руки,
Востаннє обніміть її — і вмру я
З останнім поцілунком на устах...

Сцена темніє, музика стихає.

24

На передньому плані сцени — правсруч і ліворуч — стоять **Мее Лан** з непокритою головою, в подертій сукні, і **Наш Сучасник** з золотим ланцюгом на шиї. Дивляться одне на одного.

НАШ СУЧАСНИК. От бач, який я безсилий!

МЕЕ ЛАН. Ти сказав усе, що мав сказати.

НАШ СУЧАСНИК. І нічого не досяг!

МЕЕ ЛАН. І все ж таки ти мусив це сказати.

НАШ СУЧАСНИК. Навіщо?..

МЕЕ ЛАН. Така вже ця дійсність: ти безсилий, а я згвалтована, і такі ми стоїмо зараз тут, а час і життя летять над нами. Така наша історія: Чого ти коваєш обличчя? (Стає перед ним навколішки.) Я кохаю тебе. Я тебе впізнала й покохала. Я, пихата, зарозуміла, стою перед тобою, всіма зневаженим, навколішках і кажу, що кохаю тебе.

Наш Сучасник мовчить.

МЕЕ ЛАН. А тепер ти німий...

ЗАВІСА

Рекомендувати швейцарця М. Фріша, мабуть, немає потреби: він досить відомий читачеві. Ще кілька років тому його роман «Ното габег» було видруковано в «Іностранный литературе», а роман «Штіллер» — у «Всесвіті». 1970 року видавництво «Искусство» видало збірку його шести п'єс. Однак у ній бракує «Китайського муру» — одного з найбільш політично гострих творів письменника. «Китайський мур» — свідчення прозоринь і водночас хитань, притаманних не лише Фрішу, а й багатьом іншим західноєвропейським інтелектуалам. Отже, п'єса ця цікава і як документ епохи, і як своєрідний твір мистецтва.

Фріш по-своєму намагається осмислити новий повоєнний світ, у якому вже вибухнула перша атомна бомба — та, що знищила Хіросіму. «Атом подільний!» — під цим кутом зору Наш Сучасник (втілення не тільки совісті, але й вагань автора) підходить до питання про те, як має бути влаштоване сучасне суспільство, чи, радше, як воно не має бути влаштоване. В особі Наполеона, Філіппа II, китайського імператора Ші-хуанді письменник беззастережно засуджує будь-яку форму тиранії, відкидає всіх гітлерів минулого і майбутнього.

П'єса «Китайський мур» переконує, що спроби зупинити колесо історії і небезпечні, і в кінцевому підсумку марні. Тут Фрішу стали в пригоді екзотичний богдыхан, його двір, його гості, які збралися з найрізноманітніших епох і культур, щоб відсвяткувати «остаточну перемогу» Ші-хуанді над усіма ворогами.

Тлумачачи п'єсу, дослідники сходяться на тому, що місце її дії не має нічого спільного з історичним Китаєм (навіть таким, яким він міг бути за двісті років до нашої ери) — перед нами не що інше, як театральний кін, театральні куліси. Недарма Наш Сучасник, стоячи перед проміжною завісою, на якій досить натурально зображено Великий китайський мур, проголошує: «Місце дії — ось ця сцена (або можна сказати й так: наша уява)... Час дії — сьогоднішній вечір (отже, певна річ, епоха, коли спорудження Китайського муру сприймається як фарс)». Однак далеко не всі західні дослідники схильні бачити справжній сенс цієї гри — для багатьох із них вона саме тільки гра, щось формальне, або таке собі безпорадне глузування з абсурдної жакливості долі.

Та насправді Фріш мав на меті інше, майже зовсім протилежне: імператор, принци, мандарини, церемоніймейстери, нати — це світ не вигаданий, не фантастичний, а лише умовний. Ші-хуанді та його люди добре чують пересторогу Нашого Сучасника, але не розуміють її. Чи не тому, що Нашого Сучасника і цих людей розділяють два тисячоліття? Так. Але це символічні тисячоліття, оскільки всі актори стоять на тій самій сцені; і те, що їх розділяє насправді, — це ступінь свідомості. Звідси й виходить з ролі, зіткнення різних часових площин, гротескні порушення традиційних драматургічних правил — одне слово, всі ті ознаки наймодернішого дезілюзійського театру, які впадають у вічі, коли читаєш «Китайський мур». Однак щось подібне ми подивуємо і в Брехта.

Казковий Китай Фріша уособлює анахронічну, реакційну державність, яка неспроможна рахуватися з доволішньою реальністю, зі змінами, що відбуваються в світі. А можна сказати ще й так: він уособлює розрив між рівнями технічного і суспільного прогресу.

Така постановка питання сама собою мовби націлює на подолання розриву, тобто на боротьбу за нове, досконаліше суспільство. Щоправда, Фріш недосить послідовний: принц, якого образив імператор і який через те очолив переможне повстання проти нього, навіть не торкнувся підвалин і принципів влади гноблення. Однак Фріш зовсім не такий великий песиміст, яким його зображує декто з буржуазних критиків: письменник вірить у те, що перешкоди і труднощі, хоч би якими великими вони були, можна подолати.

